BALZAC

Comedianți fără s-o știe

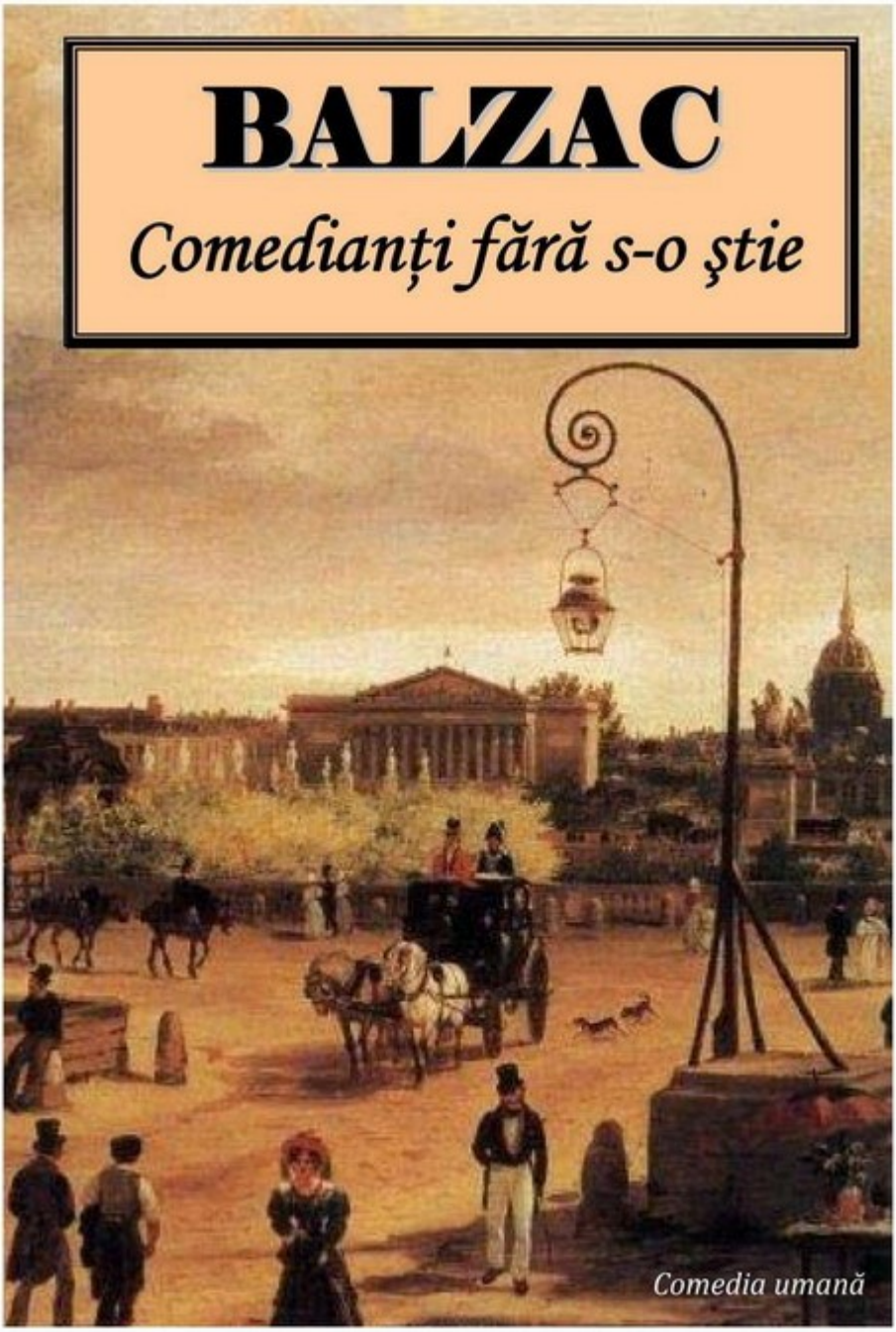

Honoré de BALZAC

Comedianţi fără s-o ştie

În româneşte de *N..N. Condeescu*
Note de *Theodosia Ioachimescu*

Les Comédiens sans le savoir,
1846

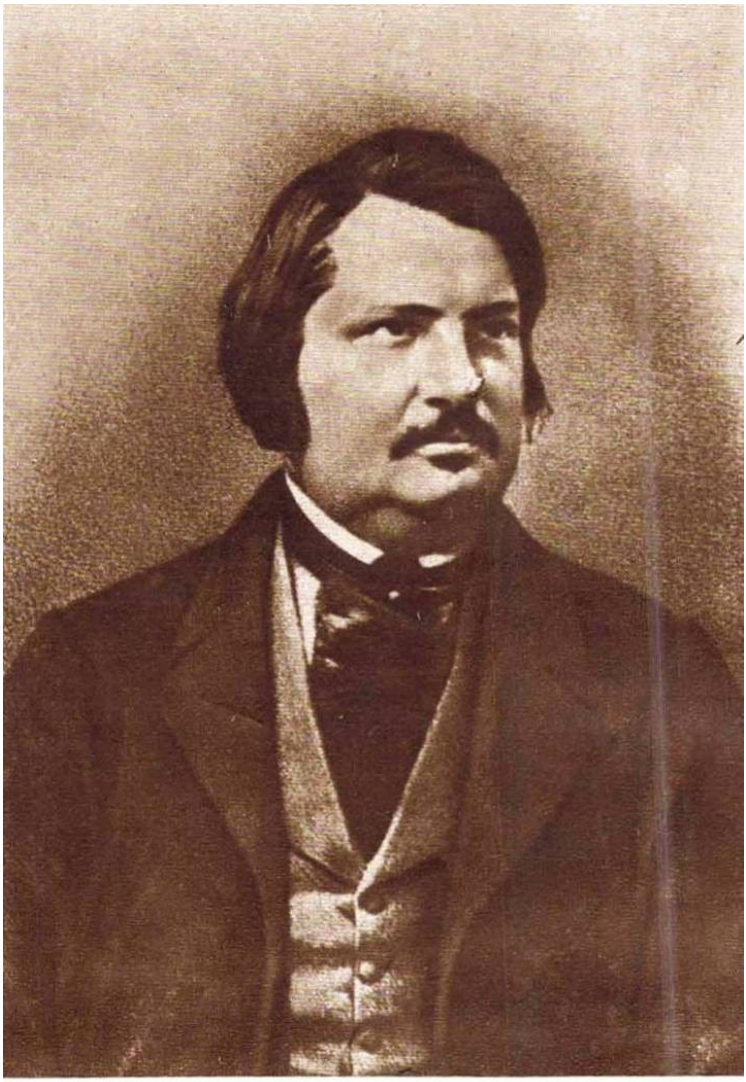

Cuprins

COMEDIANŢI FĂRĂ S-O ŞTIE

Addenda

Domnului Conte Jules de Castellane.

DE BALZAC.

COMEDIANŢI FĂRĂ S-O ŞTIE[1]

Léon de Lora, celebrul nostru peisagist, aparţine uneia dintre cele mai nobile familii din Roussillon[2] – de origine spaniolă – care, deşi se impune prin vechimea neamului, este de un secol destinată proverbialei sărăcii a hidalgilor[3].

Ajuns la Paris, după ce străbătuse sprinten, pe jos, drumul din departamentul Pirineii Orientali, cu o sumă de unsprezece franci drept orice provizii, îşi uitase, oarecum, mizeriile copilăriei, ca şi familia, în viitoarea celorlalte mizerii, nelipsite pictorilor ucenici, a căror întreagă avere este doar o cutezătoare vocaţie. Apoi, grijile celebrităţii şi succesului au fost pentru el alte cauze de uitare.

Dacă aţi urmărit cursul sinuos şi capricios al acestor *Studii,* vă amintiţi poate de Mistigris, elevul lui Schinner, unul dintre eroii din *Un debut în viaţă (Scene din viaţa*

[1] *Comedianţi fără s-o ştie* – a apărut pentru prima oară în ziarul *Courrier français,* de la 14 la 24 aprilie 1846. Balzac s-a gândit mai întâi la titlul *Comicii serioşi,* apoi la cel de *Provincialul la Paris*.

[2] *Roussillon* – fostă provincie din sudul Franţei, constituind azi departamentul Pirineilor Orientali.

[3] *sărăcia hidalgilor* – hidalgii (de la cuvântul spaniol *hidalgo-hidalgos),* nobili spanioli, erau adesea scăpătaţi.

particulară) şi de apariţiile sale în alte câteva scene.

În 1845, peisagistul nostru, rival al pictorilor Hobbema, Ruysdaël, Lorrain[4], nu mai seamănă deloc cu începătorul sărac şi neastâmpărat pe care l-aţi văzut. Om celebru, posedă acum o încântătoare locuinţă în strada Berlin, nu departe de palatul Brambourg, unde locuieşte prietenul său Bridau, şi aproape de casa lui Schinner, primul său maestru. Este membru al institutului şi ofiţer al Legiunii de onoare[5], are treizeci şi nouă de ani, douăzeci de mii de franci rentă, tablourile sale sunt plătite cu bani grei şi, ceea ce i se pare mai extraordinar decât de a fi uneori invitat la balurile curţii, numele său aruncat atât de des de presă în ochii Europei, de şaisprezece ani încoace, a pătruns în fine şi în valea Pirineilor Orientali, unde vegetează trei Lora veritabili: fratele mai mare, tatăl său şi o mătuşă bătrână din partea tatălui, domnişoara Urraca y Lora.

Din partea mamei, celebrul pictor nu mai are decât un văr, nepot al ei, în vârstă de cincizeci de ani, care locuieşte într-un orăşel manufacturier din departament. Acest văr a fost primul care şi-a adus aminte de Leon.

Abia în 1840 Leon de Lora primi o scrisoare de la domnul Sylvestre Palafox-Castel-Gazonal (zis pur şi simplu Gazonal) la care răspunse că era într-adevăr el, adică fiul răposatei Leonia Gazonal, soţia contelui Fernand Didas y Lora.

Vărul Sylvestre Gazonal se duse în vara anului 1841 să anunţe celor din ilustra şi necunoscuta familie de Lora că micul Leon nu plecase spre Rio de la Plata, precum se credea, că nu murise acolo, cum iarăşi se credea, şi că era una dintre marile celebrităţi ale şcolii franceze de pictură, ceea ce nu se mai crezu. Fratele mai mare, Don Juan de

[4] *Hobbema, Ruysdaël, Lorrain* – celebri pictori de peisaje; primii doi, *Meindert Hobbema* (1638—1700) şi *Van Ruysdaël* (1628—1682), erau olandezi; al treilea, *Claude Lorrain* (1600—1682), era francez.

[5] *membru al Institutului* şi *ofiţer al Legiunii de onoare* – Institutul Franţei, înfiinţat prin constituţia din 1795, reuneşte diversele academii; Legiunea de onoare, decoraţie care comportă mai multe grade (cavaler, ofiţer, comandor etc.), a fost înfiinţată în 1802 de Napoleon.

Lora, îi spuse vărului Gazonal că era victima unui mucalit din Paris.

Numitul Gazonal propunându-şi, însă, să meargă la Paris pentru a se judeca într-un proces pe care prefectul din Pirineii Orientali îl smulsese, în urma unui conflict de competenţă, jurisdicţiei ordinare şi-l transferase la Consiliul de Stat, provincialul se hotărî să lămurească lucrurile şi să ceară socoteală pictorului parizian pentru îndrăzneala sa.

Dar se întâmplă că domnul Gazonal, care trăsese într-un modest hotel din strada Croix-des-Petits-Champs, fu uluit când văzu palatul din strada Berlin. Aflând că stăpânul călătorea prin Italia, renunţă, deocamdată, să-i ceară socoteală şi chiar se îndoi că celebrul om o să-i recunoască rudenia.

Din 1843 până în 1844 Gazonal se judecă. Acest litigiu privind cursul şi nivelul unei ape şi suprimarea unui baraj, în care se amestecase administraţia susţinută de locuitorii de pe malul râului, ameninţa însăşi existenţa fabricii.

În 1845, Gazonal socotea procesul în întregime pierdut, deoarece secretarul referendarului însărcinat cu întocmirea raportului îi destăinuise că acest raport se va opune concluziilor sale, iar avocatul său îi confirmase acest lucru. Gazonal, deşi era comandant al gărzii naţionale din oraşul său şi unul dintre cei mai pricepuţi fabricanţi din departament, se simţea atât de neînsemnat la Paris, fu atât de speriat de scumpetea vieţii şi a celor mai mărunte fleacuri, încât nu părăsea mizerabilul său hotel, tăcând chitic.

Acest meridional, lipsit de soarele său, ura Parisul, numindu-l o fabrică de reumatisme. Adunând cheltuielile procesului şi ale şederii la Paris, luă hotărârea ca la întoarcere să-l otrăvească pe prefect sau să-l ucidă cu lovituri de pumnal, ca Tezeu pe Minotaur[6]. Când era trist îl omora dintr-odată pe prefect, când era vesel, se mulţumea

[6] *Tezeu... Minotaur* – minotaurul, monstru legendar, jumătate om şi jumătate taur, a fost ucis de Tezeu, erou grec, rege al Atenei.

să-l înţepe.

Într-o dimineaţă, la sfârşitul mesei, apucă furios jurnalul, bombănind. Aceste rânduri prin care se termina un articol: *Marele nostru peisagist Leon de Lora, reîntors de o lună din Italia, va expune mai multe tablouri la Salonul oficial; astfel expoziţia va fi, după cum se vede, strălucită...* izbiră pe Gazonal ca şi cum vocea care le vorbeşte jucătorilor atunci când câştigă i le-ar fi zvârlit în ureche. Cu acea spontaneitate proprie meridionalilor, Gazonal sări din hotel în stradă, din stradă într-o cabrioletă şi se duse glonţ în strada Berlin, la vărul său.

Leon de Lora îi trimise răspuns vărului Gazonal invitându-l pentru a doua zi la dejun la *Café de* Paris, deoarece în acel moment era absorbit de o anumită ocupaţie, ceea ce nu-i permitea să primească. Gazonal, ca un meridional ce era, îi povesti valetului toate necazurile sale.

A doua zi, la ora zece, Gazonal, prea gătit pentru acea împrejurare (îmbrăcase fracul său de culoarea albăstrelelor, cu nasturi auriţi, o cămaşă cu jabou, o vestă albă şi mănuşi galbene), îşi aşteptă amfitrionul bătând pasul pe loc timp de o oră pe bulevard, după ce mai întâi aflase de la cafegiu (aşa se numesc în provincie patronii de cafenea) că aceşti domni dejunează, de obicei, între orele unsprezece şi douăsprezece.

SYLVESTRE GAZONAL.

Trop bien mis pour la circonstance.

LES COMÉDIENS SANS LE SAVOIR.

— Pe la unsprezece şi jumătate, doi parizieni numai în redingotă – spunea el când îşi povestea aventurile celor din ţinutul lui – şi care nu prea făceau impresie, strigară văzându-mă pe bulevard: „Iată-l pe Gazonal al tău!…”

Acest interlocutor era Bixiou, pe care îl adusese Leon de Lora ca să-l facă pe vărul său să se dea în spectacol.

„Nu te supăra, dragă vere, sunt al dumitale”, strigă tinerelul Leon strângându-mă în braţe, povestea Gazonal prietenilor săi, când se întoarse acasă. Masa fu grozavă. Şi crezui că am orbul găinilor văzând grămada de piese de aur, când se plăti nota. Oamenii ăştia trebuie să câştige bani cu duiumul, căci vărul meu i-a dat chelnerului un franc şi jumătate, leafa unui om pe o zi.

În timpul acestui dejun monstru, având în vedere că se consumară şase duzini de stridii de Ostanda, şase cotlete Soubise, un pui Marengo, homari cu maioneză, mazăre, o tartă cu ciuperci, toate stropite cu trei sticle de vin de Bordeaux, trei sticle de vin Champagne, în afară de ceştile de cafea, de lichioruri – fără să mai socotim gustările – Gazonal a fost într-o vervă strălucitoare împotriva Parisului.

Nobilul fabricant se plânse de lungimea pâinilor de patru livre, de înălţimea caselor, de indiferenţa trecătorilor, unii faţă de alţii, de frig şi de ploaie, de scumpetea birjelor, şi toate astea spuse atât de hazliu, încât cei doi artişti îi deveniră buni prieteni şi îl puseră să le povestească procesul.

— Procesul meu, începu el făcând să vibreze consoana *r* şi accentuând toate cuvintele ca în Sud, îi ceva foarte simplu: vor să pună laba pe fabrica mea. Găsesc aici un prost de avocat căruia îi dau douăzeci de mii de franci numai să deschidă ochii, da’ îl văd mereu adormit… E o peltea… care umblă numai în caretă, pe când eu umblu pe jos. Mă trage îngrozitor pe sfoară, mă plimb întruna de la Ana la Caiafa şi văd că ar fi trebuit să iau careta pe seama mea. Aici nu se bucură de consideraţie decât cei care se

ascund în trăsura lor!... Pe de altă parte, Consiliul de Stat îi o grămadă de bicisnici care îşi lasă muncile pe spinarea unor caraghioşi mituiţi de prefectul nostru... Ăsta-i procesul meu... Vor făbricuţa mea... fie, o vor avea, da' vor avea de furcă cu muncitorii mei, vreo sută la număr, care o să-i facă să-şi schimbe părerea cu toroipanu' pe pielea lor!

— Spune, vere, îl întrerupse peisagistul, de când eşti pe-aici?

— De doi ani! Ah! al naibii conflict cu prefectul. O să-l plătească scump, îi voi lua viaţa, iar pe a mea o dau Curţii cu juri...

— Cine este consilierul de stat care prezidează secţia?

— Un fost jurnalist care nu face nici două parale şi îl cheamă Massol!

Cei doi parizieni schimbară o privire.

— Şi raportorul?...

— E şi mai şi. E un referendar, profesor de ceva la Sorbona, care a *scrrris* într-o revistă şi faţă de care am un adânc dispreţ...

— Claude Vignon? întrebă Bixiou.

— Ăsta-i, răspunse meridionalul, Massol şi Vignon asta-i *firrma... infirrmată* a trestaillonilor[7] prefectului meu.

— S-ar putea face ceva, spuse Leon de Lora. Vezi tu, vere, la Paris totul e posibil, în bine şi în rău, drept şi nedrept. Totul se face, se desface, se reface. Să fiu al dracului dacă mai rămân aici mai mult de zece secunde. E locul cel mai neplăcut din Franţa.

În acel moment, cei doi veri şi Bixiou se plimbau de la un capăt la altul pe acea fâşie de asfalt unde, între unu şi două, este imposibil să nu vezi trecând câteva din

[7] *trestaillonii* – oamenii plătiţi de un guvern pentru a suprima pe adversarii lui politici: de la numele unui locuitor din sudul Franţei, *Trestaillon,* care, în 1815, în momentul reacţiunii regaliste (teroarea albă), a organizat masacre împotriva foştilor revoluţionari şi a opozanţilor liberali, sub pretext că soţia sa avusese neplăceri din partea acestora.

personajele al căror renume zeiţa Faima îl trâmbiţează cu una sau alta din trompetele sale. Acest privilegiu, deţinut astăzi de Bulevardul Italienilor, îl avea odinioară Place Royale, apoi Pont-Neuf.

— Parisul, spuse atunci peisagistul adresându-se vărului său, este un instrument din care trebuie să ştii să cânţi; şi dacă stăm în acest loc doar zece minute, am să-ţi dau o lecţie. Uite, priveşte, spuse el ridicându-şi bastonul şi arătându-i două persoane ieşind din pasajul Operei.

— Da’ ce-i asta? întrebă Gazonal.

Asta era o femeie bătrână cu o pălărie prăfuită timp de şase luni în galantar, cu o rochie foarte pretenţioasă, cu un tartan decolorat, cu o faţă care stătuse douăzeci de ani într-o gheretă umedă de portar şi cu un coş foarte umflat, nepărând a fi de o condiţie socială mai bună decât acea de fostă portăreasă; şi mai era o fetiţă zveltă şi subţirică, din ai cărei ochi mărginiţi cu gene negre dispăruse nevinovăţia, cu un ten mărturisind o mare oboseală, dar cu o faţă frumos dăltuită şi fragedă, cu un păr care se ghicea bogat, cu o frunte încântătoare şi îndrăzneaţă, cu un bust slăbuţ, într-un cuvânt, un fruct necopt.

— Asta, îi răspunse Bixiou, este un „şoricel” de operă înzestrat cu maică-sa.

— Un şoarece?... ce-i aia?

— Şoricuţul ăsta, spuse Leon salutând prietenos pe domnişoara Ninette, poate să te facă să câştigi procesul tău.

Gazonal se avântă, dar Bixiou îl ţinea de braţ de când ieşiseră din cafenea, pentru că i se părea că avea faţa cam prea stacojie.

— Şoarecele ăsta, care acum iese de la Operă unde a avut repetiţie, se duce acasă să îmbuce ceva şi se va întoarce iar peste trei ceasuri, dacă apare astă-seară în balet, căci astăzi e luni. Are treisprezece ani, este un şoarece bătrân. Peste doi ani, această creatură va fi cotată şaizeci de mii de franci pe piaţă, va fi nimic sau totul, o

mare dansatoare sau o figurantă, un nume celebru sau o vulgară curtezană. Munceşte de la opt ani. Aşa cum o vezi, e prăpădită de oboseală, şi-a frânt oasele astăzi la ora de balet, iese de la repetiţie, unde mişcările sunt tot atât de complicate ca şi combinaţiile unui joc de cuburi chinezesc; astă-seară va fi din nou acolo. Şoarecele este unul dintre elementele Operei, fiind faţă de prima-balerină ceea ce este secretarul începător faţă de notar. Şoarecele este o speranţă.

— Cine-i procură? întrebă Gazonal.

— Portarii, săracii, actorii, dansatorii, răspunse Bixiou. Doar cea mai profundă mizerie poate să sfătuiască un copil de opt ani să-şi pună picioarele şi articulaţiile la cele mai grele chinuri, să rămână neprihănită până la şaisprezece sau optsprezece ani numai din interes şi să apară alături de o babă înspăimântătoare, ca o floare frumoasă pe o grămadă de gunoi.

— Vei vedea defilând unul după altul pe toţi oamenii talentaţi, mici şi mari, artişti boboci sau în floare, care înalţă pentru gloria Franţei acest monument de toate zilele numit Opera, adunare de forţe, de voinţe, de genii, întâlnite numai la Paris...

— Am şi văzut Opera, spuse Gazonal plin de înfumurare.

— De pe locul tău de trei franci şi şaizeci de centime, răspunse peisagistul, tot aşa cum ai văzut Parisul din strada Croix-des-Petits-Champs... fără să ştii nimic. Ce se cânta la Operă când ai fost tu?

— *Wilhelm Tell*[8].

— Bine! continuă peisagistul, celebrul duo al Matildei ţi-a făcut, desigur, plăcere. Ei, cu ce crezi tu că s-a ocupat cântăreaţa după ce a ieşit din scenă?

— Păi... s-a... ce?

— Aşezat să mănânce două cotlete de berbec în sânge, pe care i le pregătise servitorul...

[8] *Wilhelm Tell* – opera lui Rossini, reprezentată pentru prima oară la 3 august 1829.

— Ei aş, pe naiba!

— Malibran[9] se ţinea cu rachiu şi asta a omorât-o... Acum altceva! Ai văzut baletul, îl vei revedea defilând aici, în ţinută de dimineaţă, fără să bănuieşti măcar că procesul tău depinde de câteva din acele picioruşe.

— Procesul meu?

— Uite, vere, iată ceea ce se numeşte o *figurantă.*

Leon îi arătă una dintre acele fermecătoare creaturi care la douăzeci de ani au şi trăit vreo şaizeci, de o frumuseţe atât de autentică şi atât de sigură că va fi omagiată, încât nici n-o mai arată. Era înaltă, păşea impecabil, avea o privire îndrăzneaţă de filfizon, şi îmbrăcămintea ei atrăgea atenţia printr-o ruinătoare simplicitate.

— Este Carabine, spuse Bixiou salutând-o, ca şi pictorul, printr-o uşoară înclinare a capului la care ea răspunse printr-un surâs.

— Şi asta poate să ţi-l destituie pe prefect.

— O figurantă? Da' ce este asta, mă rog?

— Figuranta este un „şoricel" de o mare frumuseţe, pe care maică-sa, falsă sau adevărată, a vândut-o în ziua când n-a putut să devină nici prima, nici a doua, nici a treia solistă şi când a preferat oricărei alte situaţii pe aceea de simplă balerină, pentru bunul motiv că, aşa cum şi-a petrecut tinereţea, nu mai putea să facă altceva; ar fi fost respinsă de teatrele mici unde se cer dansatoare, n-ar fi reuşit în cele trei oraşe din Franţa unde se dau balete, n-ar fi avut bani sau dorinţa să meargă în străinătate, pentru că trebuie să ştii că marea şcoală de dans din Paris furnizează întregii lumi dansatori şi dansatoare. Aşadar, pentru ca un „şoarece" să devină figurantă, adică o balerină oarecare, trebuie să fi fost reţinută la Paris de vreo legătură trainică – vreun bogătaş pe care nu-l iubea, ori un băiat sărac pe care îl iubea prea mult. Cea pe care ai văzut-o şi care, astă-seară, se va dezbrăca şi îmbrăca, poate, de trei ori ca

[9] *Malibran – Maria Felicia Garcia Malibran* (1808—1836), celebră cântăreaţă din Paris, de origine spaniolă.

prinţesă, ţărancă, tiroleză etc. are cam două sute de franci pe lună.

— E mai bine îmbrăcată decât *prefectina* noastră…

— Dacă te-ai duce la ea, spuse Bixiou, ai vedea cameristă, bucătăreasă şi valet. Locuieşte într-un splendid apartament în strada Saint-Georges. În sfârşit, păstrând proporţiile dintre averile de astăzi şi cele de odinioară din Franţa, ea este o rămăşiţă a artistei de Operă din secolul al XVIII-lea. Carabine este o forţă; îl are în mână astăzi pe du Tillet, un bancher foarte influent la cameră.

— Şi deasupra acestor două trepte, ce mai e în balet? întrebă Gazonal.

— Priveşte, îi spuse vărul său arătându-i o caleaşcă elegantă, trecând pe la capătul bulevardului, pe strada de la Grange Batelière, uite una dintre solistele baletului, al cărei nume pe afiş atrage tot Parisul, care câştigă şaizeci de mii de franci pe an şi trăieşte ca o prinţesă: preţul fabricii tale nu ţi-ar ajunge ca să cumperi dreptul de a-i spune de treizeci de ori bună ziua.

— Ei, o să-mi spun mie însumi bună ziua şi n-o să fie aşa de scump!

— Vezi, îi spuse Bixiou, pe scaunul din faţă al caleştii tânărul acela chipeş? Este un viconte, cu un nume răsunător, primul ei gentilom servant, cel care-i susţine interesele pe la ziare, care-i transmite, dimineaţa, soliile de pace sau război către directorul Operei, sau organizează aplauzele prin care este salutată la intrarea sau ieşirea ei din scenă.

— Asta, scumpii mei domni, e lovitura de graţie, nici nu bănuiam aşa ceva despre Paris.

— Ei bine, află măcar tot ce se poate vedea în zece minute în pasajul Operei. Ia uite! zise Bixiou.

Două persoane ieşeau tocmai atunci din pasaj, un bărbat şi o femeie. Femeia nu era nici urâtă, nici frumoasă; modelul, croiala, culoarea toaletei sale aveau acea distincţie proprie unei artiste, iar bărbatul aducea bine a

cântăreţ.

— Uite, spuse Bixiou, un bas profund şi o a doua solistă din balet. El este un om cu un talent imens, dar vocea asta fiind un accesoriu în partitură, câştigă abia cât o dansatoare. A doua solistă, celebră înainte de a apărea Taglioni şi Elssler[10], a conservat la noi dansul de caracter şi mimica. Dacă celelalte două n-ar fi dezvăluit în dans o poezie neobservată până atunci, ea ar fi astăzi un talent de mâna întâi. Dar aşa, este pe planul al doilea; îşi încasează, totuşi, cei treizeci de mii de franci ai ei, şi un *pair* al Franţei, foarte influent în cameră, îi este prieten credincios. Ia uite dansatoarea de mâna a treia, o dansatoare care nu există decât datorită atotputerniciei unui ziar. Dacă angajamentul ei n-ar fi fost reînnoit, ministerul ar fi avut de dus în spinare un duşman mai mult. La Operă, corpul de balet este o mare putere; de aceea, în sferele înalte din lumea elegantă şi din politică, este mai distins să ai legături cu dansul decât cu cântul. La parter, unde vin obişnuiţii Operei, aceste cuvinte: „Domnul preferă cântul”, sunt un fel de bătaie de joc.

Tocmai atunci trecea un bărbat mic, cu o figură comună, îmbrăcat simplu.

— În sfârşit, iată trecând cealaltă jumătate a încasărilor Operei, tenorul. Nu mai sunt posibile nici poem, nici muzică, nici reprezentaţie fără un tenor celebru, a cărui voce să atingă o anumită notă. Tenorul este dragostea, este vocea care mişcă inima, care vibrează în suflet, şi acest lucru se cifrează printr-un salariu mai considerabil decât al unui ministru. O sută de mii de franci pentru un gâtlej, o sută de mii de franci pentru o pereche de glezne, iată cele două flagele financiare ale Operei.

— Sunt înmărmurit, spuse Gazonal, de toate aceste sute

[10] *Taglioni şi Elssler* – *Marie Taglioni,* născută la Stockholm în 1804, a obţinut mari succese ca dansatoare la Paris între 1827 şi 1847. *Fanny Elssler,* născută la Viena în 1810, a repurtat şi ea succese deosebite la Paris, începând din 1834, şi a devenit una dintre cele mai vestite dansatoare din vremea sa.

de mii de franci care se plimbă pe aici.

— O să fii şi mai înmărmurit, dragă vere, vino cu noi… Vom lua Parisul cum ia un artist violoncelul şi o să-ţi arătăm cum se cântă cu el, în sfârşit, cum te distrezi în Paris.

— E un caleidoscop de şapte leghe ocol! strigă Gazonal.

— Înainte de a-l călăuzi pe domnul, trebuie să-l văd pe Gaillard, spuse Bixiou.

— Dar Gaillard îi poate fi de folos vărului?

— Ce mai e şi maşinăria asta? întrebă Gazonal.

— Nu e o maşinărie! e un maşinist. Gaillard este unul dintre prietenii noştri, care a ajuns, în sfârşit, administrator de ziar şi al cărui caracter, întocmai ca şi casa lui de bani, se evidenţiază prin oscilaţii comparabile cu ale fluxului şi refluxului mării. Gaillard poate să te ajute să câştigi procesul.

— L-am pierdut…

— Atunci, e timpul să-l câştigi, răspunse Bixiou.

La Théodore Gaillard, care locuia atunci în strada Ménars, valetul îi invită pe cei trei prieteni să aştepte într-un salonaş, spunându-le că domnul este într-o conferinţă secretă.

— Cu cine? întrebă Bixiou.

— Cu un om care-i vinde întemniţarea unui debitor greu de prins, răspunse o femeie splendidă, arătându-se într-o fermecătoare toaletă de dimineaţă.

— În acest caz, dragă Suzanne, spuse Bixiou, noi putem intra…

— Oh! ce frumoasă făptură! exclamă Gazonal.

— Este doamna Gaillard, îi spuse Leon de Lora şoptindu-i la ureche. Ai în faţa ochilor, dragul meu, cea mai modestă femeie din Paris: avea un public şi s-a mulţumit cu un soţ.

— Ce doriţi, monseniorilor? întrebă glumeţul administrator, văzând pe cei doi prieteni şi imitând pe

Frédérick Lemaître[11].

Théodore Gaillard, odinioară plin de haz, sfârşise prin a se mai prosti tot stând în acelaşi mediu, fenomen moral care se poate vedea la Paris. Cea mai mare plăcere a sa era, pe atunci, să presare dialogul cu vorbe de duh luate din piesele la modă şi rostite cu intonaţia pe care le-o dăduseră actorii celebri.

— Am venit să glumim, răspunse Leon.

— *Iarăşi, tinere!* (Odry în *Saltimbancii*[12])

— În sfârşit, vom pune cu siguranţă mâna pe el, spuse în concluzie interlocutorul lui Gaillard.

— Eşti sigur, nene Fromenteau? întrebă Gaillard, de unsprezece ori l-am avut în mână seara şi l-ai scăpat dumneatale dimineaţa.

— Ce vreţi?! în viaţa mea n-am văzut un datornic ca ăsta, este o locomotivă, se culcă la Paris şi se trezeşte în departamentul Seine-et-Oise. E o încuietoare cu mai multe chei.

Observând un zâmbet pe buzele lui Gaillard, adăugă:

— Aşa se spune în breasla noastră. A agăţa un om, a-l încuia, însemnează a-l aresta. În poliţia judiciară se spune altfel. Vidocq[13] spunea clientelei sale: „Eşti servit”. E mai nostim, pentru că e vorba de ghilotină.

La un semn cu cotul pe care îl făcu Bixiou, Gazonal deveni numai ochi şi urechi.

— Domnul unge laba? întrebă Fromenteau cu un ton

---

[11] *Frederick Lemaître* – actor francez celebru (1800—1876), a jucat principalele roluri din dramele romantice şi din melodramele timpului.

[12] *Odry în Saltimbancii – Jacques-Charles Odry* (1781—1853) a fost un actor comic plin de vervă. *Saltimbancii,* comedie de varieteu de Dumersan şi Varin, a fost jucată pentru prima oară la 25 ianuarie 1831 la Paris.

[13] *Vidocq – François-Eugène Vidocq* (1775—1857), ofiţer şi apoi escroc, a evadat de mai multe ori din ocnă, sfârşind prin a-şi oferi serviciile poliţiei. Prefectul Pasquier i-a folosit „experienţa”, încredinţându-i conducerea unei brigăzi de poliţişti, compusă şi ea, în parte, din foşti delicvenţi.

ameninţător, dar rece.

— Este vorba de *cincizeci de centime* (Odry în *Saltimbancii),* răspunse administratorul luând cinci franci şi dându-i lui Fromenteau.

— Şi pentru golanii mei? urmă acesta.

— Care golani? întrebă Gaillard.

— Cei pe care îi întrebuinţez.

— Sunt şi alte grade inferioare? întrebă Bixiou.

— Da, domnule, răspunse spionul. Sunt aceia care ne dau informaţii fără să ştie şi fără să fie plătiţi. Pe proşti şi pe neghiobi îi socotesc mai prejos decât golănimea.

— Adesea e frumoasă şi spirituală golănimea asta, exclamă Leon.

— Sunteţi, aşadar, de la poliţie? întrebă Gazonal privind cu o neliniştită curiozitate pe acest omuleţ uscăţiv, nepăsător şi îmbrăcat ca un al treilea ajutor de portărel.

— De care poliţie vorbiţi? întrebă Fromenteau.

— Sunt, deci, mai multe?

— Au fost până la cinci, răspunse Fromenteau. Poliţia judiciară al cărei şef a fost Vidocq! Contrapoliţie, cu un şef întotdeauna necunoscut. Poliţia politică a lui Fouché[14]... Apoi cea a afacerilor externe şi a curţii (împăratul, Ludovic al XVIII-lea etc.) care se ciondăneau cu cea din *quai* Malaquais. Asta a mers până la domnul Decazes[15]. Eu eram din a lui Ludovic al XVIII-lea încă din 1793, cu bietul Contenson.

Leon de Lora, Bixiou, Gazonal şi Gaillard se uitară unul la altul cu acelaşi gând: „Pe câţi i-o fi împins la ghilotină?”

— Acum vor să lucreze fără noi, ce prostie! continuă după o pauză omuleţul, devenit, dintr-odată, atât de înspăimântător. La prefectură, din 1830, vor oameni

[14] *Fouché* – *Joseph Fouché* (1759—1820), fost ministru al poliţiei sub Napoleon; şi-a păstrat postul trădându-l pe acesta.

[15] *Decazes* – înainte de a fi prim-ministru (1819), *Elie Decazes* (1780—1861) a fost prefect de poliţie, şi apoi ministru al departamentului respectiv, succedând lui Fouché (1815).

cinstiţi; mi-am dat demisia şi-mi scot şi eu un ciubuc cu arestările pentru datorii.

— Este mâna dreaptă a sindicului tribunalului de comerţ, îi spuse Gaillard lui Bixiou, la ureche, dar nu se ştie niciodată cine îi plăteşte mai mult, datornicul sau creditorul.

— Cu cât e mai josnică o meserie, cu atât trebuie să fii mai cinstit, spuse sentenţios Fromenteau: eu sunt de partea cui mă plăteşte mai mult. Doriţi să recuperaţi cincizeci de mii de franci şi vă caliciţi când se cuvine să ungeţi puţin rotiţele! Daţi-mi mie cinci sute de franci şi, mâine dimineaţă, omul dumneavoastră este băgat la răcoare, căci l-am ochit de ieri.

— Cinci sute de franci, numai pentru dumneata? strigă Théodore Gaillard.

— Lisette nu are şal, răspunse spionul fără să lase să se vadă pe faţa lui nicio tresărire; îi spun Lisette din cauza lui Béranger[16].

— Ai o Lisette şi mai rămâi în meseria asta! strigă virtuosul Gazonal.

— E atât de distractiv! Degeaba se aduc laude pescuitului şi vânatului; să hăituieşti omul la Paris este o distracţie mult mai interesantă.

— Într-adevăr, spuse Gazonal vorbindu-şi singur cu glas tare, oamenilor ăstora li se cere mare talent!…

— Dacă v-aş înşira calităţile care-l fac pe cineva să se afirme în meseria noastră, îi spuse Fromenteau ghicind, dintr-o singură privire, totul despre Gazonal, aţi crede că vorbesc despre un om de geniu. N-avem oare nevoie de un ochi de linx? Îndrăzneală (să pătrunzi ca o ghiulea prin

[16] *Îi spun Lisette din cauza lui Béranger – Béranger* – autor de cântece vesele, iar mai târziu patriotice şi satirice, poetul *Pierre-Jean Béranger* (1780— 1857) s-a bucurat în vremea sa de o mare preţuire; mulţi scriitori ai timpului printre care Balzac, Stendhal, Victor Hugo, îl considerau unul dintre cei mai mari poeţi ai Franţei. În cântecele lui (vezi şi notele la *Vărul Pons*), Lisette este iubita puţin credincioasă, dar veselă şi inimoasă, a poetului.

case, să intri în vorbă cu oamenii ca şi când i-ai cunoaşte, să propui ticăloşii totdeauna acceptate etc.). Memorie. Perspicacitate. Inventivitate (să găseşti şiretlicuri combinate în grabă, niciodată aceleaşi, pentru că spionajul se modelează după caracterul şi obiceiurile fiecăruia). Acesta este un dar divin. În sfârşit, agilitate, forţă etc. Toate aceste facultăţi sunt zugrăvite, domnilor, pe uşa academiei lui Amoros[17], ca întruchipând virtutea! Noi trebuie să le avem pe toate, altminteri pierdem leafa de o sută de franci pe lună pe care ne-o dă statul, instituţia din strada Jérusalem[18] sau sindicul tribunalului comercial.

— Îmi păreţi un om remarcabil, îi spuse Gazonal.

Fromenteau se uită la provincial fără să-i răspundă, fără să dea vreun semn de emoţie şi ieşi fără să salute pe nimeni. O sclipire de geniu!

— Ei, vere, văzuşi poliţia în carne şi oase, îi spuse Leon lui Gazonal.

— Mă simt ca şi cum aş fi luat o curăţenie, răspunse cinstitul fabricant în timp ce Gaillard şi Bixiou vorbeau între ei în şoaptă.

— Am să-ţi dau răspunsul diseară la Carabine, zise cu glas taro Gaillard, aşezându-se din nou la biroul său, fără să-l vadă sau să-l salute pe Gazonal.

— E un impertinent! exclamă meridionalul în pragul uşii.

— Ziarul său are douăzeci şi două de mii de abonaţi, spuse Leon de Lora. Este una dintre cele cinci puteri ale zilei, şi dimineaţa nu are timp să fie politicos…

— Dacă trebuie să mergem la cameră ca să-i aranjăm procesul, să luăm drumul cel mai lung, spuse Leon lui Bixiou.

---

[17] *Amoros – François Amoros* (1769—1848), spaniol de origine, fost ofiţer, a organizat în Franţa, între 1815 şi 1830, învăţământul gimnasticii.

[18] *instituţia din strada Jérusalem* – pe strada Jérusalem (azi dispărută) se afla prefectura de poliţie pariziană.

— Cuvintele de duh spuse de oamenii mari sunt ca lingurile de argint aurit care prin îndelungată întrebuinţare se curăţă de aur; fiind întruna repetate, pierd orice strălucire, răspunse Bixiou. Dar unde mergem?

— Aici, aproape, la pălărierul nostru, răspunse Leon.

— Bravo! strigă Bixiou. Dacă continuăm tot aşa, vom petrece, poate, o zi veselă.

— Gazonal, urmă Leon, am să-l fac pe pălărier să se dea în spectacol, pentru tine; numai, să fii serios cum e regele pe moneda de cinci franci, pentru că vei vedea pe gratis un straşnic original, un om pe care înfumurarea îl face să-şi piardă capul. Astăzi, dragul meu, toată lumea vrea să se acopere de glorie, şi mulţi se acoperă de ridicol, de unde rezultă caricaturi vii cu totul noi...

— Când toată lumea va fi acoperită de glorie, cum ei mai putea să te distingi? întrebă Gazonal.

— Glorie?... ar trebui să fii un prost, îi răspunse Bixiou. Vărul dumitale este decorat, eu sunt bine îmbrăcat, dar la mine se uită toată lumea...

După această observaţie care poate explica de ce la Paris oratorii şi alţi mari politicieni nu mai pun nimic la butoniera fracului lor, Leon îi arătă lui Gazonal, scris cu litere de aur, ilustrul nume de VITAL, SUCCESOR AL LUI FINOT, FABRICANT DE PĂLĂRII (nu pălărier, ca odinioară), ale cărui reclame aduc ziarelor tot atâţia bani cât şi cele a vreo trei negustori de pilule sau praline şi care, mai e pe deasupra, şi autorul unui mic tratat despre pălării.

— Dragul meu, îi spuse Bixiou lui Gazonal, arătându-i splendorile din vitrină. Vital are un venit de patruzeci de mii de franci.

— Şi rămâne pălărier! strigă meridionalul rupându-i braţul lui Bixiou printr-o bruscă tresărire.

— O să-l cunoşti, răspunse Leon. Ai nevoie de o pălărie, vei avea una pe gratis.

— Domnul Vital nu e aici? întrebă Bixiou nevăzând pe

nimeni la tejghea.

— Domnul face corecturi în cabinetul său, răspunse un vânzător.

— Ei! ce stil! îi spuse Leon vărului său.

Apoi, adresându-se vânzătorului:

— Putem să-i vorbim fără să-i tulburăm inspiraţia?

— Pofteşte-i pe domnii, spuse o voce.

Era o voce de burghez, vocea unui eligibil[19], o voce puternică, de om cu parale.

Şi Vital binevoi să se arate, îmbrăcat de sus până jos în stofă neagră, împodobit cu o splendidă cămaşă cu jabou, ornată cu un diamant. Cei trei prieteni zăriră o femeie tânără şi drăguţă, aşezată la birou şi lucrând la o broderie.

Vital este un bărbat între treizeci şi patruzeci de ani, de o voioşie naturală, dar stăpânită de frâna ideilor sale ambiţioase. Are parte de acea statură mijlocie care este privilegiul organismelor sănătoase. Destul de gras, e îngrijit de felul lui; fruntea i se dezgoleşte, dar el nu-şi ascunde această chelie vrând să facă impresia unui om devorat de gânduri. Se vede, după cum îl priveşte şi îl ascultă nevasta, că ea crede în geniul şi în reputaţia soţului ei. Lui Vital îi plac artiştii, nu că ar avea gustul artelor, dar din colegialitate, pentru că se crede artist şi lasă să se întrevadă acest lucru apărându-se de un asemenea titlu de nobleţe şi aşezându-se cu o statornică premeditare la o distanţă enormă de arte, pentru ca să i se spună: „Aţi ridicat pălăria la înălţimea unei ştiinţe”.

— Mi-aţi găsit, în fine, o pălărie? întrebă peisagistul.

— Cum, domnule, răspunse Vital, în cincisprezece zile, pentru dumneavoastră?... Mă întreb dacă or să fie de ajuns două luni pentru a descoperi forma care se potriveşte fizionomiei dumneavoastră. Iată litografia dumneavoastră, e aici, v-am şi studiat! Nu mi-aş da atâta osteneală pentru un prinţ; dar dumneavoastră sunteţi mai mult, sunteţi un

[19] *vocea unui eligibil* – vocea unui om sigur de el pentru că are avere (altfel n-ar fi fost eligibil).

artist şi mă înţelegeţi, scumpe domn.

— Iată unul dintre cei mai mari inventatori ai noştri, un om care ar fi mare ca Jacquart[20] dacă ar consimţi, să moară un pic, spuse Bixiou prezentându-l pe Gazonal. Prietenul nostru, fabricant de stofe, a descoperit mijlocul de a regăsi indigoul vechilor fracuri albastre şi dorea să vă vadă, ca pe un mare fenomen, pentru că dumneavoastră aţi spus: *Pălăria e omul!*[21] Aceste cuvinte au cucerit pe domnul. Ah! Vital, dumneata ai o credinţă, crezi în ceva, te pasionează opera dumitale.

Vital abia asculta, pălise de plăcere.

— Ridică-te, nevastă!... Domnul este un prinţ al ştiinţei.

Doamna Vital se ridică la un gest al soţului său. Gazonal o salută.

— Voi avea oare onoarea să vă fac o pălărie? continuă Vital, deosebit de prevenitor şi numai zâmbete.

— Acelaşi preţ ca şi pentru mine, spuse Bixiou.

— Bine-nţeles, nu-mi trebuie altă plată decât plăcerea de a fi uneori pomenit de dumneavoastră, domnilor! Pentru domnul trebuie o pălărie pitorească, în genul celei a domnului Lousteau[22], spuse el privindu-l pe Bixiou cu un aer de superioritate. Mă voi gândi.

— Vă daţi multă osteneală, spuse Gazonal industriaşului parizian.

— Oh! doar pentru puţine persoane, pentru acelea care ştiu să aprecieze preţul sforţărilor mele. Uite, în

---

[20] *mare ca Jacquart* – *Joseph-Marie Jacquart* (1752—1834) este inventatorul războiului de ţesut perfecţionat, pe care l-a conceput în 1790, l-a prezentat în 1801 la o expoziţie industrială şi l-a pus în funcţiune în atelierele de la Lyon, în 1806.

[21] *aţi spus: Pălăria e omul* – parodie a cunoscutului dicton al lui *Bujo*n (1707—1788): *Stilul e omul însuşi,* dicton pronunţat de marele naturalist francez în discursul său de recepţie la Academie şi prin care înţelegea că felul de a exprima adevărurile ştiinţifice constituie particularitatea celui ce le expune.

[22] *Lousteau* – este ziaristul inteligent, dar neserios din multe romane ale lui Balzac; un rol de prim-plan are în *Muza departamentului.*

aristocraţie, un singur bărbat a înţeles sensul pălăriei, prinţul de Béthune. Cum de nu se gândesc bărbaţii, aşa cum fac femeile, că pălăria este primul lucru care atrage atenţia într-o ţinută, şi cum nu se hotărăsc să schimbe sistemul actual care, putem s-o spunem, este dezgustător? Dar, dintre toate naţiile, francezii persistă cel mai mult într-o prostie! îmi dau seama, domnilor, de dificultăţile chestiunii. Nu amintesc de lucrările mele asupra acestei probleme pe care cred că am abordat-o pe plan filosofic, dar, în calitate de pălărier doar, numai eu singur am descoperit mijloacele de a denunţa nedemna pălărie folosită în Franţa, până când voi reuşi s-o dau jos.

Vital arătă îngrozitoarea pălărie purtată astăzi.

— Iată inamicul, domnilor, spuse el. Când te gândeşti că cel mai spiritual popor de pe pământ consimte să poarte pe cap această bucată de burlan de sobă! a spus unul dintre scriitorii noştri... Priviţi toate inflexiunile pe care am putut să le dau acestor oribile linii, adăugă el arătând una după alta *creaţiile* sale. Dar, deşi ştiu, după cum vedeţi, să le adaptez la caracterul fiecăruia, pentru că vedeţi aici pălăria unui medic, a unui băcan, a unui tânăr elegant şi a unui artist, a unui om gras sau a unuia slab, totuşi, acest obiect rămâne oribil. Poftim, urmăriţi-mi bine ideea!...

Luă o pălărie cu calota joasă şi borul mare.

— Vedeţi vechea pălărie a lui Claude Vignon, mare critic, libertin şi chefliu... Se raliază cu ministerul, este numit profesor, bibliotecar, nu mai scrie decât la *Débats*[23], e făcut referendar la Consiliul de Stat, are şaisprezece mii de franci leafă, câştigă patru mii de franci la ziar, e decorat... Ei bine, iată noua sa pălărie!

[23] *nu mai scrie decât la Débats – Ziarul dezbaterilor (Journal des Débats*) a fost, la înfiinţarea sa (1789), organul care publica dezbaterile şedinţelor din adunările revoluţionare; cumpărat, în 1799, de fraţii Bertin, a devenit unul dintre cele mai importante ziare politice şi literare din Franţa secolului al XIX-lea; tendinţele sale liberale nu l-au împiedicat să susţină uneori dreapta, sau chiar extrema dreaptă.

Şi Vital arătă o pălărie de o formă şi un desen cu adevărat centriste în politică.

— Ar fi trebuit să-i faceţi o pălărie de măscărici! strigă Gazonal.

— Sunteţi un om genial de-mi scot pălăria, domnule Vital, spuse Leon.

Vital se înclină fără să bănuiască jocul de cuvinte.

— Aţi putea să-mi spuneţi de ce, la Paris, prăvăliile dumneavoastră se închid cel mai târziu seara, chiar după cafenele şi cârciumi? Zău, asta mă miră, întrebă Gazonal.

— În primul rând, magazinele noastre sunt mai frumoase seara, luminate, decât ziua; apoi, pentru zece pălării vândute ziua, se vând cincizeci seara.

— Toate sunt ciudate la Paris, spuse Leon.

— Ei, cu toate eforturile şi succesele mele, reîncepu Vital continuându-şi elogiul, trebuie să ajungem la pălăria cu calota rotundă. Către asta tind!…

— Ce vă împiedică? îl întrebă Gazonal.

— Ieftinătatea, domnule! Mai întâi fabricăm pălării frumoase de mătase, cu cincisprezece franci, ceea ce omoară comerţul nostru, pentru că, la Paris, niciodată n-ai cincisprezece franci pentru o pălărie nouă. Şi când castorul costă treizeci de franci, problema e aceeaşi. Când spun castor, de fapt nu se mai cumpără nici zece livre de păr de castor în Franţa. Acest articol costă trei sute cincizeci de franci livra şi trebuie o uncie[24] pentru o pălărie; de altfel, pălăria de castor nu face parale: părul acesta se vopseşte prost, se înroşeşte în zece minute la soare, şi pălăria se boţeşte la căldură. Ceea ce numim noi castor este pur şi simplu păr de iepure. Calităţile superioare se fac din spinarea animalului, calitatea a doua din părţi, a treia din burţi. Vă divulg secretul meseriei, sunteţi oameni de onoare. Dar, fie că avem iepure sau mătase pe cap, cincisprezece sau treizeci de franci, problema rămâne tot de nerezolvat. Pălăria trebuie s-o plăteşti, iată de ce

[24] *livra... uncia* – o livră = 500 gr.; o uncie = 30,59 gr.

rămâne ceea ce este acuma. Onoarea vestimentară a Franţei va fi salvată în ziua în care pălăriile cenuşii cu calotă rotundă vor costa o sută de franci! Vom putea atunci, ca şi croitorii, să facem credit. Ca să ajungem la acest rezultat, ar trebui să ne hotărâm să purtăm paftaua şi panglica de aur, pana, reverul de satin, ca sub Ludovic al XIII-lea şi Ludovic al XIV-lea. Comerţul nostru, intrând atunci în plină fantezie, şi-ar înzeci afacerile. Piaţa lumii ar aparţine Franţei, întocmai ca în moda feminină în care Parisul va da totdeauna tonul; pe câtă vreme acum, pălăria noastră actuală poate să fie fabricată oriunde. Iji această chestiune, se pot câştigă anual pentru ţara noastră vreo zece milioane bani străini…

— O revoluţie! îi spuse Bixiou prefăcându-se entuziasmat.

— Da, radicală, pentru că trebuie schimbată forma.

— Sunteţi fericit în felul lui Luther, spuse Leon care pultiva totdeauna calamburul, visaţi la o reformă.

— Da, domnule. Ah! dacă doisprezece sau cincisprezece artişti, capitalişti sau eleganţi care dau tonul ar vrea să aibă curaj numai douăzeci şi patru de ore, Franţa ar câştigă o frumoasă bătălie comercială! Uite, îi spun soţiei mele: „Mi-aş da averea ca să reuşesc. Da, toată ambiţia mea este să regenerez acest lucru, şi apoi să dispar!”…

— Acest om e colosal, spuse Gazonal ieşind, dar vă asigur că toţi originalii voştri au ceva meridional…

— Să mergem pe-acolo, spuse Bixiou, arătând strada Saint-Marc.

— Vom vedea altceva?…

— Vei vedea cămătăreasa „şoriceilor”, a figurantelor, o femeie care cunoaşte tot atâtea secrete oribile, câte rochii vei zări atârnate în dosul geamului ei, spuse Bixiou.

Şi arătă una dintre acele prăvălii neîngrijite făcând pată în mijlocul strălucitoarelor magazine moderne. Era o dugheană cu faţada pictată în 1820 şi rămasă proprietarului casei, desigur în urma unui faliment, într-o

stare îndoielnică; culoarea dispăruse sub un strat dublu, după o îndelungată folosinţă şi fiind mult îngroşat de praf; geamurile erau murdare, clanţa se bălăbănea ca în toate locurile de unde ieşi mai iute decât ai intrat.

— Ce spui de asta, nu e oare vară primară cu Moartea? întrebă desenatorul la urechea lui Gazonal, arătându-i la tejghea o teribilă cumătră. Ei bine, se numeşte doamna Nourrisson.

— Doamnă, cât costă această dantelă? întrebă fabricantul vrând să se întreacă în vervă cu cei doi artişti.

— Pentru dumneavoastră, domnule, care veniţi de departe, numai trei sute de franci, răspunse ea.

Observând o mişcare proprie meridionalilor, ea adăugă cu un aer pătruns:

— Asta este de la biata prinţesă de Lamballe[25].

— Cum? Atât de aproape de Palatul Regal? strigă Bixiou.

— Domnule, cei de-acolo nici nu bănuiesc.

— Doamnă, noi n-am venit să cumpărăm, spuse cinstit Bixiou.

— Văd, domnule, răspunse doamna Nourrisson.

— Avem mai multe lucruri de vânzare, continuă faimosul caricaturist, locuiesc în strada Richelieu, 112, etajul şase. Dacă aţi vrea să treceţi peste câteva minute, aţi putea face o afacere bună…

— Domnul doreşte, poate, câţiva coţi de muselină aproape nouă? întrebă ea zâmbind.

— Nu, e vorba de o rochie de mireasă, răspunse grav Leon de Lora.

După un sfert de oră, doamna Nourrisson veni într-

[25] *biata prinţesă de Lamballe – Marie-Thérèse-Louise de Savoie-Carignan,* prinţesă *de Lamballe* (1749—1792), prietenă a reginei Marie-Antoinette, urâtă de poporul francez, a avut o soartă tragică în vremea revoluţiei: ea a făcut parte dintre deţinuţii masacraţi de populaţie în septembrie 1792 (vezi nota 28), iar capul, pus în vârful unei lănci, i-a fost purtat pe sub ferestrele reginei, şi ea deţinută.

adevăr la Bixiou, care, pentru a duce gluma până la capăt, adusese la el pe Leon şi pe Gazonal; doamna Nourrisson îi găsi serioşi ca nişte autori a căror colaborare *nu obţine tot succesul pe care-l merită.*

— Doamnă, îi spuse îndrăzneţul mistificator arătându-i o pereche de papuci femeieşti, sunt de la împărăteasa Iosefina.

Trebuia doar să i se plătească doamnei Nourrisson cu aceeaşi monedă pentru prinţesa ei de Lamballe.

— Ăştia? făcu ea. Sunt de anul ăsta, uite marca aici!

— Dar nu ghiciţi, răspunse Leon, că aceşti papuci sunt o prefaţă, deşi în mod obişnuit, sunt o concluzie de roman?

— Acest prieten al meu, reluă Bixiou arătând pe meridional, împins de un mare interes familial, ar vrea să ştie dacă o tânără persoană dintr-o familie bună şi bogată, şi pe care doreşte s-o ia în căsătorie, a făcut vreun pas greşit.

— Cât îmi va da domnul? întrebă doamna Nourrisson uitându-se la Gazonal, care nu se mai mira de nimic.

— O sută de franci, răspunse fabricantul.

— Mulţumesc! spuse ea refuzând cu o strâmbătură de ar fi stârnit gelozia unei maimuţe.

— Dar cât vreţi, scumpă doamnă Nourrisson? întrebă Bixiou, luând-o de mijloc.

— În primul rând, scumpii mei domni, de când muncesc, n-am văzut niciodată pe nimeni, bărbat sau femeie, să se târguiască atunci când e vorba de fericire. Pe urmă, ia mai daţi-o-ncolo, sunteţi nişte poznaşi, continuă ea lăsând să apară un zâmbet pe buzele ei reci şi accentuându-l cu o privire îngheţată de pisică neîncrezătoare. Dacă nu e vorba de fericire, desigur că e de avere; şi, la înălţimea la care locuiţi, te tocmeşti şi mai puţin când e vorba de zestre. Ia să vedem, spuse ea cu un aer mieros, despre ce e vorba, mieluşeilor?

— Despre casa Beunier şi Comp., răspunse Bixiou, foarte mulţumit să afle la ce poate să se aştepte de la o persoană

care-l interesa.

— Oh! pentru asta, spuse ea, un pol ajunge...

— Cum aşa?

— Am la mine toate bijuteriile mamei ei, din trei în trei luni dă din colţ în colţ, zău, şi este în mare încurcătură până să facă rost de dobânzile la banii pe care i-am dat cu împrumut. Vrei să te însori pe-acolo, naivule? spuse ea. Dă-mi patruzeci de franci şi voi bârfi mai mult decât pentru trei sute.

MADAME NOURRISSON.

Revendeuse à la toilette.

Gazonal îi arătă o monedă de patruzeci de franci, şi doamna Nourrisson dădu amănunte înspăimântătoare despre mizeria tăinuită a câtorva femei socotite *cumsecade.* Revânzătoarea, înveselită de această convorbire, îşi dădu arama pe faţă. Fără să trădeze vreun nume, vreun secret, îi înfioră pe cei doi artişti, arătându-le că se găsesc puţine fericiri la Paris, ca să nu fie clădite pe temelia nesigură a împrumutului. Păstra în sertarele ei răposate bunici, copii în viaţă, bărbaţi decedaţi, nepoate moarte, amintiri înconjurate de aur şi briliante. Afla poveşti înspăimântătoare făcându-şi clientele să vorbească unele despre altele şi smulgându-le tainele în momentele lor de patimă, de certuri, de mânii, şi în cursul acelor pregătiri fără însemnătate, necesare contractării unui împrumut.

— Cum aţi ajuns să faceţi acest comerţ? întrebă Gazonal.

— Pentru fiul meu, spuse ea cu naivitate.

Aproape întotdeauna, revânzătoarele îşi justifică negoţul prin argumente pline de motive frumoase.

Doamna Nourrisson pretinse că pierduse mai mulţi pretendenţi, trei fiice care ajunseseră nişte stricate, în fine, toate iluziile. Le arătă, ca fiind cele mai preţioase valori imobiliare ale ei, recipise de la muntele de pietate, vrând să dovedească cât ghinion comporta negoţul ei. Susţinea că va fi strâmtorată la 30 ale lunii în curs. O *furau* mult, spunea ea.

Auzind acest cuvânt, cam prea tare, cei doi artişti se uitară unul la altul.

— Uite, copii, o să vă arăt cum suntem trase pe sfoară! Nu e vorba de mine, ci de vecina mea din faţă, doamna Mahuchet, pantofăreasa pentru femei. Împrumutase bani unei contese, o femeie cu prea multe patimi faţă de veniturile ei. *'Mneaei* se lăfăie într-un apartament splendid, cu mobilă frumoasă! *'mneaei* primeşte oaspeţi şi face, cum se spune, un tămbălău îndrăcit. Deci, datorează pantofăresei trei sute de franci şi dădea, mai alaltăieri, o

masă, o serată. Pantofăreasa, aflând acest lucru de la bucătăreasă, vine la mine: ne înfierbântăm, ea vrea să facă tărăboi. Eu zic: „Mătuşă Mahuchet, la ce bun să-ţi atragi ura ei. Mai bine obţii de la ea nişte zăloguri bune. La una dată naibii alta şi mai şi! Şi nici nu-ţi face sânge rău…” Ea vrea să se ducă, mă roagă s-o ajut, mergem amândouă. „Doamna nu-i acasă.” „Las’ că ştim noi!” „O s-o aşteptăm, spune mătuşa Mahuchet, chiar dac-ar trebui să stau până la miezul nopţii.” Ne instalăm în anticameră şi vorbim. Aha! uite, uşi se deschid, se închid, paşi mărunţi, voci înfundate… Pe mine, astea mă întristau. Sosea lumea pentru masă. Vă închipuiţi ce întorsătură luau lucrurile. Contesa trimite pe cameristă s-o îmbuneze pe Mahuchet. „O să vă plătească mâine!” În fine, multe mofturi de astea… Degeaba. Contesa, îmbrăcată de sărbătoare, vine în sufragerie. Mahuchet a noastră, auzind-o, deschide uşa şi intră. Păi de, văzând o masă strălucind de argintărie (sfeşnicele, totul lucea ca o cutie de bijuterii), porneşte ca sifonul şi dă drumul la explozie: „Cine cheltuieşte din banii altuia ar trebui să fie cumpătat, să nu invite lume la masă! Să fii contesă şi să datorezi trei sute de franci unei nenorocite de pantofărese care are şapte copii!”… Vă puteţi închipui ce-i mai toarnă muierea asta fără educaţie. La scuza contesei („Nu am bani!”), Mahuchet strigă: „Ei, doamnă, uite aici argintărie! Puneţi tacâmurile amanet şi plătiţi-mi.” „Ia-le dumneata”, spuse contesa luând şase tacâmuri şi vârându-i-le în mână. Coborâm valvârtej scările… Aah! ce succes!… Aş, jos în stradă, pe Mahuchet o podidiră lacrimile, că e femeie bună. şi a dus înapoi tacâmurile cerându-i iertare; înţelesese mizeria acestei contese: argintul era alpaca!…

— Şi a rămas fără arginţi, spuse Leon de Lora, în care fostul Mistigris se ivea din nou adesea.

— Ah! dragă domnule, spuse doamna Nourrisson, lămurită prin acest joc de cuvinte, sunteţi artist, faceţi piese de teatru, locuiţi în strada du Helder şi v-aţi avut bine

cu doamna Antonia, aveţi ticuri pe care le cunosc... Ei haide! doriţi să aveţi vreo raritate în stil mare, Carabine sau Mousqueton, Malaga sau Jenny Cadine?

— Malaga, Carabine! Noi am făcut din ele ce sunt azi! strigă Leon de Lora.

— Vă jur, scumpă doamnă Nourrisson, spuse Bixiou, că voiam pur şi simplu să avem plăcerea de a vă cunoaşte, că dorim lămuriri asupra trecutului dumneavoastră şi să ştim pe ce drum aţi ajuns la meseria asta.

— Eram femeie de încredere la un mareşal al Franţei, prinţul de Ysembourg, spuse ea luând o atitudine de-a Dorinei[26]. Într-o dimineaţă, apare una dintre contesele cele mai cu moţ de la curtea imperială; doreşte să vorbească cu mareşalul, ba încă, în taină. Eu iau imediat măsuri ca să pot trage cu urechea. Femeiuşcă noastră izbucneşte în lacrimi şi destăinuieşte acestui nătăfleţ de mareşal (auzi, prinţul de Ysembourg, acest Condé al republicii, un nătăfleţ!) că bărbatul ei, care slujea în Spania, a lăsat-o fără o hârtie de o mie de franci şi că, dacă nu obţine imediat o mie, două, copiii ei rămân fără pâine şi nu mai are ce mânca mâine... Mareşalul meu, destul de darnic pe atunci, scoate din sertar două hârtii de câte o mie de franci. Mă uit la această frumoasă contesă când coboară, fără ca ea să mă vadă: râdea cu o mulţumire atât de puţin maternă, încât mă strecor până jos sub galerie şi o aud spunând servitorului ei: „La Leroy”! Alerg acolo. Mămica noastră intră la acest renumit negustor din strada Richelieu, ştiţi... Comandă şi plăteşte o rochie de o mie cinci sute de franci: pe atunci, când comandai o rochie, o şi plăteai. Peste două zile putea să apară la bal la o ambasadă, împopoţonată cum trebuie să fie o femeie ca să placă, în acelaşi timp, tuturor şi unuia singur. Din ziua aceea, mi-am spus: „Am o meserie! Când n-oi mai fi tânără, voi da bani cu împrumut doamnelor din

[26] *atitudine de-a Dorinei* – în comedia *Tartuffe* lui Molière, subreta *Dorine* ştie să-l ironizeze şi să-l înfrunte pe stăpânul Orgon, căzut sub influenţa unui cleric ipocrit.

lumea mare, luându-le boarfele amanet, căci patima nu socoteşte şi plăteşte cu ochii închişi.” Dacă dumneavoastră căutaţi subiecte de vodevil, am să vă servesc…

După această tiradă, în care îşi pusese pecetea câte ceva din toate epocile vieţii ei trecute, doamna Nourrisson plecă, lăsându-l pe Gazonal tot atât de înspăimântat de aceste destăinuiri, pe cât fusese şi de cei cinci dinţi galbeni pe care ea îi arătase, încercând să zâmbească.

— Ce facem acum? întrebă Gazonal.

— Poliţe! spuse Bixiou fluierându-şi portarul, pentru că am nevoie de bani, şi-ţi voi arăta la ce sunt buni portarii; dumneata crezi că sunt buni să deschidă uşa… aş, sunt buni să scoată din încurcătură oameni fără căpătâi ca mine, artişti pe care îi iau sub protecţia lor; de aceea, într-o bună zi, al meu va căpăta premiul Montyon[27].

Gazonal deschise ochii ca pentru a ilustra expresia: ca viţelul la poarta nouă.

Deodată apăru un bărbat între două vârste, jumătate valet, jumătate băiat de serviciu, dar mai mieros şi mai unsuros, cu părul gras, cu abdomenul rotunjor, cu tenul palid şi umed ca al unei stareţe, încălţat cu pantofi de pâslă, îmbrăcat cu o haină de postav albastru şi pantaloni cenuşii.

— Ce doriţi, domnule? întrebă el cu un aer care părea în acelaşi timp şi de protector şi de subordonat.

— Ravenouillet… îl cheamă Ravenouillet, spuse Bixiou întorcându-se spre Gazonal, ai, cumva, carnetul nostru de scadenţe?

Ravenouillet scoase, din buzunarul de la spate, cel mai soios carnet pe care-l văzuse vreodată Gazonal.

— Înscrie acolo, cu termen de trei luni, aceste două poliţe de cinci sute de franci fiecare, pe care mi le vei semna acum.

[27] *premiul Montyon* – premiu de virtute, instituit la Academia franceză de către baronul de *Montyon* (1733—1820).

Şi Bixiou prezentă două trate gata pregătite, făcute de Ravenouillet la ordinul lui, pe care Ravenouillet le semnă imediat şi le înscrise în carnetul unsuros unde soţia sa însemna datoriile locatarilor.

— Mulţumesc, Ravenouillet, spuse Bixiou. Uite, ai o lojă pentru Vaudeville.

— Oho! fiica mea o să se distreze bine astă-seară! spuse Ravenouillet plecând.

— Suntem aici şaptezeci şi unu de locatari, spuse Bixiou, în medie i se datorează lui Ravenouillet şase mii de franci pe lună, optsprezece mii pe trimestru pentru avansuri şi taxe poştale, fără să mai vorbim de chiriile datorate. Este providenţa... cu o dobândă de treizeci la sută pe care i-o dăm noi, fără ca el să ne fi cerut vreodată ceva...

— Ah! Parisul, Parisul! exclamă Gazonal.

— Să mergem, spuse Bixiou, care andosase poliţele, pentru că te duc, vere Gazonal, să mai vezi un comic care va juca, fără plată, o scenă delicioasă...

— Unde? îl întrerupse Gazonal.

— La un cămătar... Pe drum, îţi voi povesti debutul prietenului Ravenouillet la Paris.

Trecând prin faţa lojii portarului, Gazonal zări pe domnişoara Lucienne Ravenouillet exersând un solfegiu, pentru că era elevă la conservator; tatăl ei citea un ziar, iar doamna Ravenouillet ţinea în mână scrisori, gata să le ducă locatarilor.

— Mulţumesc, domnule Bixiou, spuse fetiţa.

— Nu este un „şoarece”, spuse Leon vărului său, este o larvă de greier.

— Se pare că prietenia lojii de portar, spuse Gazonal, se poate câştigă, ca şi a celorlalţi, prin loji.

— Dar ştiu că se formează în tovărăşia noastră! strigă Leon încântat de calambur.

— Iată povestea lui Ravenouillet, reluă Bixiou când cei trei prieteni coborâră pe bulevard. În 1831, Massol,

consilierul dumitale de stat, era un avocat-ziarist care, pe atunci, nu voia să fie altceva decât ministru de justiţie şi binevoia să-l lase pe Louis-Philippe pe tron; dar trebuie să i se ierte ambiţia, este doar din Carcassonne. Într-o dimineaţă vine la el un tânăr concetăţean care-i spune: „Mă cunoaşteţi bine, domnu' Massol, sunt feciorul vecinului dumneavoastră, băcanul, sosesc de-acolo, pentru că ni s-a spus că, venind aici, fiecare găseşte de lucru…" La aceste cuvinte, Massol se cutremură şi îşi spuse că, dacă ar avea norocul să-l servească pe acest compatriot, care-i era de altfel cu totul necunoscut, tot departamentul i-ar cădea pe cap, că i s-ar uza o mulţime de maşinării de sonerie, zece şnururi de clopoţei, covoarele, că singurul său valet l-ar părăsi, că ar avea greutăţi cu proprietarul în privinţa scării, şi că locatarii s-ar plânge de mirosul de usturoi şi de diligenţă răspândit în toată casa. Prin urmare, se uită la solicitator cum se uită un măcelar la un berbec înainte de a-l înjunghia; dar, deşi concetăţeanul fu străpuns de acea privire sau de acel pumnal, el continuă astfel, după cum ne-a povestit Massol:

„Sunt ambiţios ca oricare altul şi nu vreau să mă întorc în ţinutul nostru decât bogat, dacă mă mai întorc; căci Parisul este anticamera paradisului. Se spune că dumneavoastră, care scrieţi la ziare, aveţi pâinea şi cuţitul, că numai să cereţi şi obţineţi orice de la guvern; dar, dacă am aptitudini, ca noi toţi, mă cunosc eu, nu am învăţătură; dacă am posibilităţi, nu ştiu să scriu, ceea ce este o nenorocire, căci am idei; prin urmare, nu mă gândesc să vă fac concurenţă, mă cântăresc singur, n-aş reuşi; dar deoarece puteţi orice şi suntem aproape fraţi, ca unii care ne-am jucat împreună când eram copii, mă bizui pe dumneavoastră să mă lansaţi şi să mă ocrotiţi… Ah! trebuie, vreau un post, un post potrivit cu posibilităţile mele, cu ceea ce sunt şi în care să mă îmbogăţesc…" Massel era gata să-şi dea cu asprime concetăţeanul afară, aruncându-i în faţă vreun cuvânt brutal, când aceştia încheie astfel: „Nu cer deci să intru în

administraţie, unde înaintezi ca melcul, astfel încât vărul dumneavoastră de douăzeci de ani este tot controlor de teren... Nu, aş vrea doar să debutez...” „La teatru?...” îl întrebă Massol, fericit de acest deznodământ. „Nu, deşi am gestică, înfăţişare, memorie; dar se trag prea multe sfori; aş vrea să debutez în cariera... de portar.” Massol rămase grav şi-i spuse: „Vor fi mult mai multe sfori, dar cel puţin vei vedea lojile pline”. Şi îl ajută să obţină, cum spune Ravenouillet, şnurul primei lui decoraţii, clopoţelul de la poartă.

— Eu sunt primul, spuse Leon, care m-am ocupat de speţa portarilor. Există escroci ai moralităţii, măscărici ai vanităţii, făţarnici moderni, septembrişti[28] plini de gravitate, inventatori de probleme palpitante de actualitate care predică emanciparea negrilor, îmbunătăţirea vieţii borfaşilor, filantropie faţă de ocnaşii liberaţi şi care îşi lasă portarii într-o stare mai rea decât a irlandezilor[29], în închisori mai înspăimântătoare decât celulele de nebuni şi care le dau pe an, ca să trăiască, mai puţin decât dă statul pentru un condamnat... Eu n-am făcut decât o singură faptă bună în viaţa mea: loja portarului meu.

— Dacă un om, urmă Bixiou, după ce ar construi nişte închisori mari, împărţite în mii de compartimente ca alveolele dintr-un stup sau nişte cuşti de menajerie, destinate să adăpostească creaturi de toate felurile şi toate meseriile, dacă acest animal cu faţă de proprietar ar veni să consulte un savant spunându-i: „Vreau un individ din

[28] *septembrişti* – e vorba de răsculaţii parizieni care, în septembrie 1792, în momentul când Franţa era ameninţată de pretutindeni şi revoluţia era în primejdie, iar poporul se temea de trădare, au masacrat pe deţinuţii din închisori.

[29] *o stare mai rea decât a irlandezilor* – în lunga lor luptă pentru independenţă, irlandezii cunoscuseră o mare înfrângere în 1800, când parlamentul le fusese desfiinţat prin aşa-numitul „act unional”; lupta lor se înteţeşte în prima jumătate a secolului al XIX-lea în vederea abrogării acestui act. Pe la 1845 ei cunosc şi o perioadă de foamete, când au murit 500.000 de oameni.

speţa bimană oare să poată trăi într-o magherniţă de zece picioare pătrate[30], plină de pantofi vechi şi otrăvită cu mirosuri de zdrenţe; vreau să trăiască acolo toată viaţa, să doarmă, să fie fericit, să aibă copii drăguţi ca nişte îngeri, să muncească, să gătească, să se plimbe, să cultive flori, să cânte şi, fără să iasă de acolo sau să poată vedea ca lumea, să observe tot ce se întâmplă afară!…” ei bine, savantul acela n-ar putea să-l inventeze pe portar; numai Parisul putea să-l creeze sau, dacă vreţi, diavolul.

— Industria pariziană a mers şi mai departe în domeniul imposibilului, spuse Gazonal: există muncitorii… Voi nu cunoaşteţi toate produsele industriei, deşi le expuneţi pe voi. Industria noastră se luptă cu industria continentului, cu preţul multor suferinţe, întocmai cum, în timpul Imperiului, Napoleon se lupta cu Europa cu preţul multor regimente.

— Iată-ne la prietenul meu Vauvinet, cămătarul, spuse Bixiou. Una dintre cele mai mari greşeli făcute de oamenii care zugrăvesc moravurile noastre este repetarea vechilor portrete. Astăzi, fiecare meserie s-a reînnoit. Băcanii devin *pair*-i ai Franţei, artiştii sunt capitalişti, autorii de vodeviluri au rente. Dacă arareori mai rămân figuri de odinioară, în general, profesiunile nu mai păstrează îmbrăcămintea lor specială, nici vechile moravuri. Dacă i-am avut pe Gobseck, Gigonnet, Chaboisseau, Samanou, ultimii mohicani în meseria lor, ne bucurăm astăzi de Vauvinet, cămătarul băiat bun. filfizonul care frecventează culisele, demimondenele şi care se plimbă într-un cupeu mic tras de un singur cal… Observă-mi cu atenţie omul, prietene Gazonal, şi vei vedea comedia banului; e rece când nu vrea să dea nimic, prietenos când bănuieşte un câştig. Mai ales ascultă ce spune!

Şi toţi trei urcară la etajul al doilea într-o casă foarte arătoasă, situată pe Bulevardul Italienilor, şi se pomeniră

[30] *o magherniţă de zece picioare pătrate* – nu mult mai mare de 3 metri pătraţi.

înconjuraţi de toate lucrurile elegante la modă pe atunci. Un tânăr de vreo douăzeci şi opt de ani îi întâmpină aproape vesel, pentru că îl văzu întâi pe Leon de Lora. Vauvinet îi strânse mâna lui Bixiou, în aparenţă cu multă prietenie, salută rece pe Gazonal şi îi pofti într-un cabinet unde se ghiceau toate gusturile burgheze, în ciuda aparenţei artistice a mobilierului şi cu toate statuetele la modă şi nenumăratele fleacuri adaptate la micile noastre apartamente de artă modernă, la fel de mică, astăzi, ca şi cumpărătorul. Vauvinet era îmbrăcat ca toţi tinerii afacerişti, cu un rafinament excesiv care la mulţi dintre ei, este un fel de prospect.

— Vin după bani, spuse râzând Bixiou, prezentându-şi poliţele.

Vauvinet luă un aer serios care îl făcu pe Gazonal să zâmbească, atât era de mare deosebirea dintre faţa surâzătoare şi faţa scontatorului somat să scoată parale.

— Dragul meu, spuse Vauvinet uitându-se la Bixiou, te-aş servi cu cea mai mare plăcere, dar în acest moment nu am bani.

— Ei aş!

— Da, am dat toţi banii, ştii cui… Bietul Lousteau şi-a luat ca asociat la direcţia unui teatru pe un autor bătrân de vodeviluri, foarte protejat de minister… unu’ Ridal; şi au avut nevoie ieri de treizeci de mii de franci. Sunt lefter, atât de lefter, că voi trimite la Cérizét după bani ca să plătesc două mii de franci pierduţi azi-dimineaţă la cărţi la Jenny Cadine…

— Trebuie să fii teribil de lefter, ca să-l refuzi pe bietul Bixiou, spuse Leon de Lora, că are limbă foarte ascuţită când este la ananghie…

— Dar, făcu Bixiou, nu pot să spun decât lucruri bune despre Vauvinet, e plin de bunuri…

— Dragul meu, spuse Vauvinet, mi-ar fi imposibil şi dacă aş avea bani, să scontez, chiar cu cincizeci la sută, poliţele semnate de portarul tău… Ravenouillet nu se cere. Nu e

Rothschild. Te previn că această valoare este foarte trezită, trebuie să găseşti altă firmă. Caută-ţi un unchi! căci prieten care să-ţi semneze poliţe nu mai întâlneşti azi; spiritul pozitiv al secolului face progrese înspăimântătoare.

— Îl am, spuse Bixiou, arătându-l pe vărul lui Leon, îl am pe domnul... unul dintre cei mai mari fabricanţi de postav din Sud, domnul Gazonal... Nu prea e bine pieptănat, urmă el privind părul zburlit şi bogat al provincialului, dar am să-l duc la Marius să-i schimbe înfăţişarea asta de pudel, atât de păgubitoare pentru prestigiul lui şi al nostru.

— Nu cred în valorile din Sud, fără să-l jignesc pe domnul, răspunse Vauvinet făcându-l pe Gazonal atât de fericit, că nici nu se mai supără de această insolenţă.

Gazonal, ca un om excesiv de pătrunzător ce era, crezu că pictorul şi Bixiou, ca să-l înveţe să cunoască Parisul, voiau să-l facă să plătească o mie de franci pentru dejunul de la *Café de Paris*; căci acest fiu al Roussillon-ului nu pierduse încă această uimitoare neîncredere care, la Paris, îl ocroteşte pe omul din provincie cum apără zidurile o cetate.

— Cum vrei tu să fac afaceri la două sute cincizeci de leghe distanţă de Paris, în Pirinei! adăugă Vauvinet.

— E ultimul tău cuvânt? întrebă Bixiou.

— Am douăzeci de franci la mine, spuse tânărul scontator.

— Cu atât mai rău pentru tine, răspunse mistificatorul. Credeam că valorez o mie de franci, adăugă el aspru.

— Valorezi o sută de mii de franci, răspunse Vauvinet, uneori eşti chiar de nepreţuit... dar sunt lefter.

— Ei lasă, spuse Bixiou, să nu mai vorbim... Îţi aranjasem astă-seară, la Carabine, cea mai bună afacere pe care ai putea s-o doreşti... ştii?

Vauvinet îi făcu cu ochiul lui Bixiou, strâmbătură pe care o fac samsarii între ei ca pentru a-şi spune: „Să nu ne întrecem în şmecherii”.

— Nu-ţi mai aminteşti, începu Bixiou, că m-ai luat de

mijloc, de parcă aş fi fost o femeie frumoasă, mângâindu-mă cu privirea şi cu vorba, în timp ce-mi spuneai: „Voi face orice pentru tine, dacă poţi să-mi procuri la valoarea nominală acţiuni ale căilor ferate finanţate de du Tillet şi Nucingen”? Ei bine, dragul meu, Maxime şi Nucingen vin la Carabine, care primeşte astă-seară mulţi politicieni. Pierzi, amice, o frumoasă ocazie. Ei, adio, pungaşule!

Şi Bixiou se sculă, lăsându-l pe Vauvinet destul de indiferent în aparenţă, dar, în fond, nemulţumit ca un om care îşi dă seama că a făcut o prostie.

— Un moment, dragul meu, spuse scontatorul, n-am bani, dar am credit... Dacă efectele tale nu valorează nimic, pot să le păstrez şi să-ţi dau în schimb valori de portofoliu... În fine, ne putem înţelege în privinţa acţiunilor căilor ferate, vom împărţi, într-o anumită proporţie, beneficiile acestei operaţii, şi atunci îţi voi acorda o remiză în contul beneficiilor viitoare...

— Ah! nu, răspunse Bixiou, am nevoie de bani, trebuie să-mi încasez efectul Ravenouillet...

— Ravenouillet este, de altfel, foarte bun, spuse Vauvinet, depune la Casa de economii, este excelent.

— Valorează mai mult decât tine, spuse Leon, căci nu întreţine demimondene, nu plăteşte chirie, nu se lansează în speculaţii şi nu tremură la urcarea sau la scăderea acţiunilor...

— Ţi se pare că glumeşti, stimabile? răspunse Vauvinet, care devenise vesel şi mieros; ai făcut un elixir din fabula lui La Fontaine *Stejarul şi trestia*[31]. Hai, *Gubetta, vechiul meu complice,* spuse Vauvinet luându-l pe Bixiou de mijloc, ai nevoie de bani, ei bine, n-am decât să cer cu împrumut trei mii de franci prietenului meu Cérizet, în loc de două

[31] *La Fontaine, Stejarul şi trestia* – cunoscuta fabulă a lui La Fontaine *Stejarul şi trestia* (I, 22) confruntă puterea orgolioasă a stejarului, care va fi dezrădăcinat de furtună, cu fragilitatea mlădioasă a trestiei, care „se îndoaie, dar nu se frânge”.

mii... Şi *să fim prieteni, Cinna*[32]!... Dă-mi terfeloagele tale. Dacă te-am refuzat, am făcut-o numai pentru că este foarte greu pentru un om care nu poate să-şi facă modestul lui negoţ decât scontându-şi valorile la bancă să păstreze în sertarele biroului un Ravenouillet de-al tău... Este greu, foarte greu...

— Şi cât e scontul? întrebă Bixiou.

— Aproape nimic, răspunse Vauvinet. Te va costa, pe trei luni, cincizeci de nenorociţi de franci.

— Vei fi, cum spunea pe vremuri Emile Blondet, binefăcătorul meu, spuse Bixiou.

— Douăzeci la sută, plus dobândă, spuse Gazonal la urechea lui Bixiou, care îl lovi tare cu cotul în esofag.

— Ia uite, spuse Vauvinet deschizând sertarul biroului său, zăresc acolo, dragul meu, lipită de banderolă, o bancnotă uitată de cinci sute; nici nu ştiam că sunt atât de bogat; eu îţi căutam un efect cu scadenţă la sfârşitul lunii, de patru sute cincizeci. Cérizet ţi-l va lua fără mare scăzământ şi gata suma. Dar fără glumă, Bixiou... aşa-i? astă-seară voi veni la Carabine, îmi juri...

— Nu suntem oare din nou amici? spuse Bixiou luând biletul de cinci sute şi efectul de patru sute cincizeci de franci; îţi dau cuvântul meu că îl vei vedea diseară pe du Tillet şi pe mulţi alţii care vor să-şi croiască drumul... de fier la Carabine.

Vauvinet îi conduse pe cei trei prieteni până pe palier, linguşindu-l pe Bixiou. Acesta rămase serios în pragul uşii de la intrare; îl asculta pe Gazonal care căuta să-i explice operaţia aceasta, demonstrându-i că, dacă amicul lui Vauvinet, acest Cérizet, îi lua un scont de cincizeci de franci la efectul de patru sute cincizeci de franci, asta însemna că el dă în total patruzeci la sută... Pe trotuar, Bixiou îl

[32] *Să fim prieteni, Cinna* – citat des întrebuinţat de Balzac pentru a spune: „hai să ne împăcăm!"; începutul unui vers din tragedia lui Corneille: *Cinna sau clemenţa lui August* (1640), vers pronunţat de împăratul August, care-i iartă lui Cinna conspiraţia urzită împotriva lui.

înspăimântă pe Gazonal printr-un râs de mistificator parizian, acel râs mut şi rece, un fel de crivăţ labial.

— Adjudecarea căilor ferate va fi sigur amânată la cameră, spuse el, o ştim de ieri de la această figurantă căreia i-am zâmbit... Şi, dacă astă-seară câştig cinci, şase mii de franci la cărţi, ce mai înseamnă şaptezeci de franci pierduţi numai pentru a avea cu ce miza!...

— *Lansquenetul*[33] este încă una dintre miile de feţe ale Parisului aşa cum este el, începu Leon. De aceea, vere, vrem să te prezentăm unei ducese din strada Saint-Georges, unde vei vedea aristocraţia demimondenelor şi unde poţi să câştigi procesul tău. Cum însă este imposibil să te arăţi acolo cu părul tău ca în Pirinei, de parcă eşti un arici, vom merge aici aproape, în Piaţa Bursei, la Marius, un alt actor al nostru.

— Cine mai e şi actorul ăsta?

— Uite povestea, răspunse Bixiou. În 1800, unul din Toulouse numit Cabot, tânăr frizer ros de ambiţie, veni la Paris şi îşi deschise prăvălie (cum spuneţi voi). Acest om talentat (posedă douăzeci şi patru de mii de franci rentă la Libourne, unde s-a retras) înţelese că numele lui vulgar şi dezgustător nu-l putea duce departe. Domnul de Parny[34], clientul lui, îl botează Marius, nume mult superior prenumelor de Armand şi Hippolyte, sub care se ascund patronimicele atinse de boala Cabot. Toţi urmaşii lui Cabot s-au numit Marius. Actualul Marius este Marius al V-lea şi se numeşte Mougin. Aşa se întâmplă în multe sectoare comerciale, cu apa de Botot, cu cerneala Petite-Vertu. La Paris, un nume devine o proprietate comercială şi ajunge să constituie un fel de nobleţe de firmă. Marius, care de altfel are elevi, a creat, spune el, prima şcoală de coafură din

[33] *Lansquenetul* – joc de cărţi numit aşa fiindcă a fost adus în Franţa (în secolul al XVI-lea) de către mercenarii germani numiţi *lansquenets* (de la *Lands-Knecht,* în l. germ.).

[34] *Domnul de Parny – Evariste de Parny* (1753—1814), academician, autor de poezii erotice şi licenţioase.

lume.

— Străbătând Franţa am şi văzut, spuse Gazonal, multe firme pe care citesc următoarele cuvinte: CUTARE, elevul lui Marius.

— Elevii aceştia trebuie să-şi spele mâinile după fiecare coafură executată, răspunse Bixiou; dar Marius nu-i admite indiferent cum ar arăta, trebuie să aibă mâini frumoase şi să nu fie urâţi. Cei mai deosebiţi, ca mod de a se exprima, ca înfăţişare, se duc să lucreze la domiciliu şi se întorc foarte obosiţi. Marius nu se deplasează decât pentru femeile de rang, are cabrioletă şi lacheu.

— Dar, în definitiv, nu este altceva decât un bărbier! exclamă Gazonal indignat.

— Bărbier! spuse Bixiou, ia gândeşte-te că e căpitan în garda naţională şi e decorat pentru că a sărit primul la o baricadă în 1832[35].

— Bagă de seamă, nu este nici coafor, nici peruchier, este director al unor saloane de coafură, adăugă Leon, urcând o scară cu stâlpii de cristal, cu balustrada de mahon şi cu treptele acoperite cu un covor somptuos.

— Chiar aşa! Să nu ne faci de râs, spuse Bixiou lui Gazonal. În anticameră vei da de lachei care îţi vor lua haina şi pălăria ca să le perie şi te vor conduce până la uşa unuia din saloane, deschizând-o şi închizând-o. Este necesar să-ţi spun asta, dragă Gazonal, adăugă cu fineţe Bixiou, ca nu cumva să strigi: „Hoţii!”

Aceste saloane, continuă Leon, sunt trei încăperi unde directorul a îngrămădit toate invenţiile luxului modern. La ferestre, draperii, peste tot jardiniere, divane moi pe care poţi, când toate mesele de toaletă sunt ocupate, să-ţi aştepţi rândul, citind ziarul. Intrând, ai putea să-ţi pipăi buzunarul, crezând că ţi se vor cere cinci franci; dar, din

[35] *a sărit primul la o baricadă în 1832* – anul 1832 a văzut, în Franţa, o serie de insurecţii populare; la Paris, în iunie 1832, republicanii au ridicat baricade; împotriva acestor baricade erau trimişi soldaţi şi membri ai gărzilor naţionale.

orice pungă, nu se extrag decât cincizeci de centi pentru frezăşi un franc pentru tuns şi frizat. Lângă jardiniere se găsesc mese de toaletă elegante, şi apa ţâşneşte prin robinete. Peste tot – oglinzi enorme reflectă feţele. Deci, să nu faci pe miratul. Când *clientul* (acesta e cuvântul elegant prin care Marius a înlocuit dezgustătorul *muşteriu),* când clientul apare în dreptul uşii, Marius îi aruncă o privire şi e gata cântărit: pentru el nu eşti decât un cap mai mult sau mai puţin apt de a-i da de lucru. Pentru Marius, nu există oameni, există doar capete.

— Îl vei auzi pe Marius pe toate tonurile gamei, spuse Bixiou, dacă ştii să imiţi jocul nostru.

Îndată ce se arătă Gazonal, privirea lui Marius îi fu favorabilă, el strigă:

— Régulus! ocupă-te dumneata de acest cap, întâi rotunjeşte-l cu foarfeca mică.

— Scuzaţi, spuse Gazonal elevului, la un gest al lui Bixiou, doresc să fiu coafat chiar de domnul Marius.

Marius, foarte măgulit de această pretenţie, se apropie, lăsând capul la care lucra.

— La dispoziţia dumneavoastră, isprăvesc acum, n-aveţi nicio grijă, elevul meu va face pregătirile, eu singur voi hotărî felul tunsorii.

Marius, un om scund, ciupit de vărsat, cu părul negru cărbune şi frizat ca al lui Rubini[36], îmbrăcat de sus până jos în negru, cu manşete, cu jaboul cămăşii împodobit cu un diamant, îl recunoscu atunci pe Bixiou şi îl salută ca pe o forţă egală cu a lui.

— E un cap comun, îi spuse el lui Leon, arătându-l pe domnul pe care îl coafa, un băcan!... Ce vreţi, dacă n-am face decât artă am muri la Bicêtre[37], nebuni!...

Şi se întoarse cu o mişcare de neimitat la clientul său,

[36] *Rubini* – tenorul italian *Rubini* (1795—1854) a triumfat la Paris şi la Londra în operele lui Rossini, Donizetti şi Bellini, între 1831 şi 1843.

[37] *Bicêtre* – azil pentru bătrâni şi nebuni dintr-o localitate apropiată de Paris; a fost construit în 1632.

după ce-i spuse lui Régulus:

— Serveşte pe domnul, este desigur un artist.

— Un ziarist, spuse Bixiou.

La aceste cuvinte, Marius trecu de două, trei ori pieptenul prin părul capului comun şi se repezi la Gazonal, apucându-l pe Régulus de braţ tocmai când se pregătea să ţăcănească forfecuţele.

— Mă ocup eu de domnul. Uitaţi-vă, domnule, spuse el băcanului, priviţi-vă în oglinda cea mare, dacă vă cuprinde oglinda… Ossian!

Lacheul intră şi puse stăpânire pe client ca să-l îmbrace.

— Veţi plăti la casă, domnule, spuse Marius muşteriului uimit care tocmai scotea punga.

— Este atât de necesar, dragul meu, să recurgi la această operaţie cu forfecuţele? întrebă Bixiou.

— Niciun cap nu vine la mine decât curăţat, răspunse renumitul coafor; dar, pentru dumneavoastră, voi servi pe domnul în întregime. Elevii mei dau prima formă, altminteri n-aş pridid. Toată lumea spune ca dumneavoastră: „Să fiu coafat de Marius!” Nu pot să fac decât finisajul… La ce ziar lucrează domnul?

— În locul dumitale, aş avea trei sau patru Mariuşi, spuse Gazonal.

— Ah! domnul este, cum văd, foiletonist! spuse Marius. Vai! în coafură, unde trebuie să pui mâna la toate, acest lucru este imposibil… Scuzaţi!

Îl lăsă pe Gazonal ca să vadă ce făcea Régulus care pregătea un cap de curând sosit.

Lovind cu limba în cerul gurii, făcu un zgomot de nemulţumire care poate fi tradus prin: ţţţ, ţţţ, ţţţ!

— Vai, Doamne! nu e destul de drept, tunsoarea dumitale face scări… Ia uite, Régulus, doar nu tundem pudeli, ci oameni, care au caracterul lor. Dacă mai continui să te uiţi în tavan în loc să te împărţi între oglindă şi faţa clientului, îmi vei dezonora casa.

— Eşti sever, domnule Marius.

— Trebuie să le arăt secretele artei..

— Este, deci, o artă? întrebă Gazonal.

Marius, indignat, îl privi pe Gazonal în oglindă şi se opri cu pieptenele într-o mână şi foarfecele în alta.

— Domnule, vorbiţi ca un... copil! Şi totuşi, după accent, păreţi să fiţi din Sud, patria oamenilor superiori.

— Da, ştiu că trebuie să ai un soi de gust, răspunse Gazonal.

— Dar tăceţi din gură, domnule! mă aşteptam la mai mult din partea dumneavoastră. Adică, un coafor, nu spun un coafor bun, căci eşti sau nu eşti coafor... un coafor... e mai greu de găsit... decât... ce să spun?... decât un... nu ştiu ce... un ministru... (staţi liniştit); adică nu, pentru că nu poţi să-ţi dai seama de valoarea unui ministru, străzile sunt pline de miniştri... Un Paganini?... nu, nu este de ajuns!... Unui coafor, domnule, un om care ghiceşte sufletul şi obiceiurile dumneavoastră ca să vă coafeze potrivit fizionomiei dumneavoastră, îi trebuie ceea ce constituie un filosof. Dar femeile!... Uite, femeile ne preţuiesc, ele ştiu cât valorăm... valorăm cucerirea pe care vor s-o facă în ziua când se coafează pentru a obţine o victorie... adică, un coafor... nu se ştie ce este. Uite, eu care vorbesc sunt aproape tot ceea ce există mai... fără să mă laud, mă cunoaşte lumea... Ei bine, nu, cred că trebuie să se găsească şi mai buni... Execuţia, asta-i problema! Ah! dacă femeile mi-ar da mână liberă, dacă aş putea să execut toate ideile care-mi vin!... Pentru că am, vedeţi dumneavoastră, o imaginaţie îndrăcită!... dar femeile nu consimt, au planurile lor, după ce-ai plecat îşi vâră degetele sau pieptenele în fermecătoarele noastre edificii, care ar trebui să fie gravate şi păstrate, căci operele noastre, domnule, nu durează decât câteva ore... Un mare coafor, ei! ar fi ceva ca Vestris şi Carême[38] în meseriile lor...

[38] *Vestris şi Carême* – *Auguste Vestris,* supranumit „zeul dansului”, a dansat până la vârsta de 66 de ani (1760—1842); tatăl său Gaetano, de origine florentină, era renumit pentru frumuseţea lui şi pentru

(întoarceţi capul aşa, vă rog, aranjez părţile din faţă bine). Profesiunea noastră este compromisă de nepricepuţi care nu înţeleg nici epoca, nici arta lor... Există negustori de peruci sau de loţiuni pentru creşterea părului... ăştia nu ştiu decât să-ţi vândă sticluţe... ţi-e şi milă!... ăsta-i comerţ? Mizerabilii ăştia tund sau coafează cum pot... Eu, când am venit aici, de la Toulouse, aveam ambiţia să fiu succesorul marelui Marius, să fiu un adevărat Marius şi să aduc, eu singur, mai multă faimă numelui decât ceilalţi patru la un loc. Mi-am spus: „A învinge sau a muri...” (Aşa, staţi drept, vă termin acum.) Eu sunt primul care am pus eleganţă în meserie. Am făcut din saloanele mele obiectul curiozităţii. Dispreţuiesc reclama, domnule, şi, cât costă reclama, voi da pentru confort, pentru agrement. Anul viitor, voi avea într-un salonaş un cvartet, se va face muzică şi de cea mai bună calitate. Da, trebuie să transformi în plăcere plictiseala celor pe care îi coafezi. Nu-mi ascund neplăcerile pe care le îndură clientela. (Priviţi-vă în oglindă.) Să te laşi coafat este obositor, poate tot atât ca atunci când pozezi pentru un portret, şi domnul poate ştie că faimosul domn de Humboldt[39] (am reuşit să pun în valoare puţinul păr pe care i l-a lăsat America; ştiinţa seamănă din acest punct de vedere cu sălbatecul, îşi scalpează foarte bine omul); acest ilustru savant a spus că, după durerea de a fi spânzurat, urmează aceea de a fi pictat; dar, după părerea unor femei, eu aşez durerea de a fi coafat înaintea celei de a fi pictat[40].

---

schimbările aduse în costumul balerinilor. *Marie-Antoine Carême* (1784—1833) a fost un bucătar celebru, care a lucrat în casa lui Talleyrand şi, apoi, la curţile imperiale din Rusia şi Austria.

[39] *faimosul domn de Humboldt* – savantul german *Humboldt* (1769—1859), naturalist şi geograf, a întreprins o serie de călătorii în America şi în Asia; aici, se face aluzie la călătoria lui în regiunile tropicale ale Americii, călătorie ale cărei rezultate le-a consemnat în lucrarea *Călătorie în regiunile echinoxiale ale noului continent* (1805—1832).

[40] Joc de cuvinte intraductibil cu *pendre* – a spânzura şi *peindre* – a picta. (Literal: după durerea de a fi spânzurat, urmează aceea de a fi pictat.)

Ei bine, domnule, eu vreau ca lumea să vină la coafor de plăcere. (Aveţi în păr un vârtej care trebuie stăpânit.) Cineva îmi propusese nişte cântăreţe italiene care, în antracte, ar fi depilat pe tinerii de patruzeci de ani; dar s-a dovedit că erau fete de la Conservator, profesoare de pian din strada Montmartre. Acum sunteţi coafat, domnule, aşa cum trebuie să fie un om de talent. Ossian, spuse el lacheului în livrea, perie şi însoţeşte pe domnul. Cine-i la rând? întrebă apoi cu mândrie, privind persoanele care aşteptau.

— Să nu râzi, Gazonal, spuse Leon vărului său când ajunse jos, aruncându-şi privirea în Piaţa Bursei, zăresc acolo pe unul dintre oamenii noştri mari: vei putea compara limbajul lui cu limbajul acestui patron şi îmi vei spune, după ce-l vei fi auzit, care este mai original.

— Să nu râzi, Gazonal, spuse Bixiou, repetând în glumă intonaţia lui Leon. Cu ce crezi că se ocupă Marius?

— Cu tunsul şi coafatul.

— A pus mâna pe monopolul vânzării părului cu ridicata, reluă Bixiou, întocmai cum cutare negustor de alimente de la care vom cumpăra o piftie de un scud şi l-a atribuit pe acela al vânzării trufelor; scontează efectele comerţului său, îşi împrumută cu amanet clientele ajunse la ananghie, se ocupă cu rente viagere, joacă la bursă, este acţionar la toate jurnalele de modă; în fine, vinde, sub numele unui farmacist, o loţiune infamă care îi aduce, pentru partea lui, treizeci de mii de franci rentă şi a cărei reclamă costă o sută de mii de franci pe an.

— E cu putinţă? strigă Gazonal.

— Ţine minte asta, spuse grav Bixiou. La Paris nu există comerţ mic, totul se măreşte, de la vânzarea pânzeturilor până la aceea a chibriturilor. Negustorul de limonadă care te priveşte când intri la el, cu şervetul pe braţ, poate să aibă cincizeci de mii de franci rentă; un chelner este alegător şi eligibil, iar cutare om, cu înfăţişare de nevoiaş, când îl vezi trecând pe stradă, are în vestă diamante de

montat în valoare de o sută de mii de franci, şi nu le-a furat.

Cei trei prieteni nedespărţiţi, cel puţin pentru ziua aceea, înaintau conduşi în aşa fel de peisagist, încât să se ciocnească cu un bărbat de vreo patruzeci de ani, decorat, care venea din bulevard prin strada NeuveVivienne.

— Ia spune, dragă Dubourdieu, la ce visezi? întrebă Leon. La vreo frumoasă compoziţie simbolică?... Dragă vere, am plăcerea să-ţi prezint pe ilustrul nostru pictor Dubourdieu, tot atât de celebru prin talentul său, cât şi pentru convingerile sale umanitare... Dubourdieu, vărul meu, Palafox!

Dubourdieu, mic de statură, cu faţa palidă, cu ochii albaştri melancolici, îl salută uşor pe Gazonal, care se înclină în faţa omului de geniu.

— Prin urmare, aţi ales pe Stidmann în locul lui?...

— Ce vrei? nu eram acolo, răspunse marele peisagist.

— Veţi scădea prestigiul Academiei, continuă pictorul. Să alegi un astfel de om, nu vreau să-l ponegresc, dar e un simplu meseriaş!... Unde va ajunge prima dintre arte, aceea ale cărei opere sunt cele mai durabile şi care scoate la lumină naţiunile după ce omenirea le-a pierdut orice urmă, până şi amintirea... arta care-i consacră pe oamenii mari? Sculptura este un apostolat; ea rezumă ideile unei epoci, şi voi recrutaţi un fabricant de figurine şi cămine, un modelator de ornamente, unul dintre zarafii templului! Ah! bine zicea Chamfort[41], ca să suporţi viaţa la Paris, trebuie să începi prin a înghiţi în fiecare dimineaţă câte o viperă. În sfârşit, ne rămâne arta, nu putem fi împiedicaţi să o cultivăm...

— Şi apoi, dragul meu, dumneata ai o mângâiere pe care puţini artişti o au, viitorul e al dumitale, spuse Bixiou. Când lumea va fi convertită la doctrina noastră, vei fi în fruntea

[41] *Chamfort – Nicolas-Sébastien Roch,* zis *de Chamfort* (1741—1794), moralist francez plin de spirit.

artei dumitale, căci aduci idei care vor fi înţelese… după ce vor fi generalizate! Peste cincizeci de ani, vei fi pentru toată lumea ceea ce astăzi nu eşti decât pentru noi, un om mare! Numai că, trebuie să ajungem până acolo!

— Tocmai am terminat, spuse artistul, cu faţa strălucitoare ca a unui om căruia i se bate în strună, am terminat figura alegorică a Armoniei şi, dacă vreţi să veniţi s-o vedeţi, veţi înţelege de ce mi-au trebuit doi ani ca s-o fac. Am pus totul în ea! De la prima vedere se şi ghiceşte destinul globului. Regina ţine într-o mână bastonul de păstoriţă, simbolizând dezvoltarea raselor utile omului; pe cap poartă boneta libertăţii; ale şase mamele ca la egipteni, căci aceştia l-au presimţit pe Fourier[42]; picioarele ei se sprijină pe două mâini împreunate, îmbrăţişând globul ca semn al fraternităţii raselor umane; ea calcă nişte tunuri distruse, semnificând suprimarea războiului, şi mi-am dat toată silinţa s-o fac să exprime seninătatea agriculturii triumfătoare… De altfel, am pus alături de ea o uriaşă varză creaţă care, după maestrul nostru, este imaginea concordiei. Oh! nu este cel mai mic titlu de glorie al lui Fourier faptul de a fi restituit plantelor gândirea; el a stabilit cum toate lucrurile se leagă, în creaţie, prin înţelegerea între ele şi, de asemenea, prin limbajul lor special. Peste o sută de ani, va fi cu mult mai mare decât este…

— Şi cum se va întâmpla acest lucru, domnule? întrebă Gazonal, uimit să audă vorbind astfel un om, fără să fie într-o casă de nebuni.

— Prin mărirea producţiei. Dacă se va trece la aplicarea *Sistemului,* nu va fi imposibil să acţionăm asupra astrelor…

— Şi ce va deveni atunci pictura? se interesă Gazonal.

— Va fi şi mai mare.

---

[42] Fourier – sistemul socialistului utopic *Charles Fourier* (1772—1837), bazat pe organizarea muncii în falanstere posibile chiar în cadrul capitalismului, a cunoscut o largă răspândire în Franţa, după 1830. Fourier profetiza o „fază de armonie” cu primăveri eterne şi viaţă foarte lungă.

— Vom avea şi ochi mai mari? întrebă Gazonal, privind cu înţeles prietenii.

— Omul va fi din nou ceea ce era înainte de degenerarea sa, oamenii noştri de şase picioare vor părea atunci nişte pitici…

— Tabloul tău este gata? întrebă Leon.

— Gata de tot, răspunse Dubourdieu. Am căutat să-l văd pe Hiclar ca să compună o simfonie; aş dori ca, privind această compoziţie, să se audă o muzică în genul lui Beethoven, care ar dezvolta ideile pentru a le face cunoscute inteligenţei în două feluri. Ah! dacă ar vrea guvernul să-mi pună la dispoziţie una dintre sălile Luvrului…

— Dar pot să vorbesc, dacă vrei, căci nu trebuie lăsat la o parte niciun mijloc de a atrage atenţia…

— Oh! prietenii mei pregătesc articole, dar mi-e frică să nu meargă prea departe.

— Aş! spuse Bixiou, nu vor merge atât de departe ca viitorul…

Dubourdieu îl privi chiorâş pe Bixiou şi-i dădu înainte.

— Dar e nebun, spuse Gazonal, e lunatic.

— Are penel, ştie multe lucruri, răspunse Leon; dar l-a omorât fourierismul. Ai văzut aici, vere, unul dintre efectele ambiţiei asupra artiştilor. Prea adesea, la Paris, în dorinţa de a ajunge mai repede decât pe calea obişnuită la această celebritate, care este pentru ei bogăţia, artiştii împrumută aripi de circumstanţă, cred că devin mai mari înrobindu-se unei idei, făcându-se susţinătorii unui sistem şi speră să transforme o coterie într-un adevărat public. Unul e republican, un altul saint-simonist, iar altul e aristocrat, catolic, de centru, retrograd sau filogerman, dintr-o convingere preconcepută. Dar, dacă este adevărat că opinia nu dă talent, în schimb, îi dăunează întotdeauna, ca dovadă bietul băiat pe care l-ai văzut. Opinia unui artist trebuie să fie credinţa în operele de artă… şi singurul mijloc de reuşită, munca, atunci când natura i-a dăruit focul sacru.

— S-o ştergem, spuse Bixiou, Leon face morală.

— Dar omul acesta era de bună-credinţă! strigă Gazonal, neputându-şi reveni din uimire.

— De cea mai bună credinţă, răspunse Bixiou, de tot atâta de bună-credinţă ca regele frizerilor de adineauri.

— E nebun! repetă Gazonal.

— Şi nu e singurul pe care ideile lui Fourier l-au făcut nebun, spuse Bixiou. Nu cunoşti Parisul. Cere-i o sută de mii de franci ca să realizezi ideea cea mai utilă omenirii, ca să experimentezi ceva asemănător maşinii cu aburi, vei muri, ca Salomon de Caus[43], la Bicêtre; dar, dacă este vorba de un paradox, lumea se omoară pentru aşa ceva, ea cu averea ei cu tot. Ei bine, aici se întâmplă cu sistemele ce se întâmplă cu aceste lucruri. Ziare imposibile au înghiţit milioane de cincisprezece ani încoace. Ceea ce-ţi făcea procesul atât de greu de câştigat este faptul că ai dreptate şi că sunt, după cum spui dumneata, motive secrete în favoarea prefectului.

— Poţi tu să concepi ca un om de spirit să mai poată trăi într-altă parte odată ce a înţeles Parisul cu moravurile lui? întrebă Leon pe Gazonal.

— Dacă l-am duce pe Gazonal la mătuşa Fontaine, spuse Bixiou, făcând semn unei birje să se apropie, ar fi oare să trecem de la seriozitate la fantastic? Birjar, în strada Vieille-du-Temple.

Şi cei trei prieteni se îndepărtară în direcţia cartierului Marais.

— Ce-o să-mi mai arăţi? întrebă Gazonal.

— Dovada celor spuse de Bixiou, răspunse Leon, prezentându-ţi o femeie care stoarce douăzeci de mii de franci pe an, exploatând o idee.

— O ghicitoare în cărţi! spuse Bixiou neputându-se împiedica să interpreteze ca o întrebare expresia

[43] Salomon *de Caux* – *Salomon de Caux* sau *de Caus* (1576—1626), inginer francez, a emis, încă din 1615, teoria expansiunii şi condensării aburului.

meridionalului. Doamna Fontaine trece, în ochii acelora care caută să cunoască viitorul, drept mai savantă decât fusese răposata domnişoară Lenormand.

— Trebuie să fie straşnic de bogată! exclamă Gazonal.

— Câtă vreme a existat loteria, ea a fost victima propriei sale idei, răspunse Bixiou, fiindcă la Paris mult câştigi, mult cheltuieşti. Toţi ăştia au capetele înfierbântate şi le sparg ca să mai aibă pe unde să şi le răcorească. Toţi cei care câştigă parale cu nemiluita au tot atâtea vicii şi fantezii, desigur pentru stabilirea unui echilibru.

— Dar acum, când loteria a fost desfiinţată? întrebă Gazonal.

— Ei, acum are un nepot care strânge.

Când ajunseră acolo, cei trei prieteni zăriră, într-una dintre cele mai vechi case din această stradă, o scară şubredă, între treptele căreia se strânsese glodul. Se suiră pe ea în semiîntuneric şi în mirosul greţos specific caselor cu gang, oprindu-se la etajul al treilea în faţa unei uşi, pe care numai desenul ar putea s-o redea, pentru că literatura ar pierde prea multe nopţi ca s-o zugrăvească cum se cuvine.

O femeie bătrână, în armonie cu uşa şi fiind, poate, însăşi uşa însufleţită, îi băgă pe cei trei prieteni într-o încăpere servind de anticameră unde, cu toată atmosfera caldă care scălda străzile Parisului, simţiră un frig îngheţat ca în criptele cele mai adânci. Pătrundea acolo un aer umed dintr-o curte interioară, semănând cu o gură de pivniţă mare, era întuneric, şi pe pervazul ferestrei se afla o lădiţă plină cu plante gălbejite. În această încăpere unsă cu o substanţă grasă şi neagră ca funinginea, scaunele, masa, toate aveau un aspect sărăcăcios. Lespezile podelei musteau umezeala ca un urcior poros. În sfârşit, cel mai mic amănunt era în armonie cu îngrozitoarea babă cu nasul coroiat, cu faţa palidă şi îmbrăcată în zdrenţe decente, care spuse clienţilor să ia loc şi îi lămuri că nu se intră la

doamna decât unul câte unul.

Gazonal, făcând pe cutezătorul, intră plin de curaj şi se pomeni în faţa uneia din acele femei uitate de Moarte care, fără îndoială, le uită intenţionat pentru a lăsa printre cei vii câteva exemplare din ea însăşi.

Avea o faţă uscată în care luceau nişte ochi cenuşii, de o fixitate obositoare; un nas teşit, mânjit cu tutun; nişte oase susţinute de muşchi destul de convingători şi care, sub pretext că sunt mâini, amestecau lenevos cărţile, ca o maşină cu motorul gata să se oprească.

Trupul, un fel de coadă de mătură, acoperit decent cu o rochie, se bucura de avantajele naturii moarte. Nu mişca de fel. Pe frunte se înălţa o bonetă de catifea neagră.

Doamna Fontaine era, totuşi, o femeie adevărată; avea în dreapta o găină neagră, şi în stânga o broască mare râioasă numită Astaroth şi pe care Gazonal nu o văzu la început.

Broasca râioasă, de o mărime surprinzătoare, înspăimânta mai puţin prin ea însăşi, cât prin două topaze, mari ca nişte piese de cincizeci de centime, cu licăriri de lampă. Este imposibil să suporţi această privire.

Precum spunea răposatul Lassailly[44] care, dormind o dată pe câmp, a vrut să învingă privirea fascinantă a unei broaşte râioase, această vietate este o fiinţă neînţeleasă. Poate că în ea se rezumă creaţia animală, cu om cu tot; căci, spunea Lassailly, broasca râioasă trăieşte nesfârşit de mult şi, după cum se ştie, are, dintre toate animalele create, cea mai lungă perioadă de procreare.

Găina cea neagră îşi avea coteaţa la distanţă de vreo două picioare de masa acoperită cu o velinţă verde şi venea acolo pe o scândură, formând un fel de pod mobil între coteaţă şi masă.

Când această femeie, cea mai puţin reală dintre creaturile care împodobeau această cocioabă gen

[44] *răposatul Lassailly* – *Charles Lassailly* (1812—1843), scriitor boem şi fantezist cu care Balzac a colaborat la un moment dat.

Hoffmann[45], spuse lui Gazonal: „Tăiaţi!”… fabricantul, om cumsecade, se înfioră fără să vrea. Ceea ce face ca aceste creaturi să fie atât de formidabile este importanţa lucrurilor pe care vrem să le aflăm. Vii să le cumperi speranţă, şi ele o ştiu prea bine.

Peştera Sibilei era cu mult mai întunecoasă decât anticamera; nu se distingea culoarea tapetului.

Tavanul, înnegrit de fum, departe de a reflecta puţina lumină aruncată prin fereastra dublă astupată de plante firave şi palide, absorbea, dimpotrivă, o mare parte; însă, această licărire lumina din plin masa din faţa vrăjitoarei. Masa, fotoliul bătrânei şi acela pe cate stătea Gazonal compuneau tot mobilierul încăperii, împărţită în două printr-o chiţimie unde dormea, fără îndoială, doamna Fontaine. Gazonal auzi, printr-o uşiţă întredeschisă, bolboroseala specială a unui rasol care fierbe. Acest zgomot de bucătărie, însoţit de un miros amestecat în care predomina cel al unei chiuvete de vase, împletea necuviincios gândul trebuinţelor vieţii reale cu ideea unei puteri supranaturale. Dezgustul în mijlocul raritǎţilor. Gazonal zări o treaptă de lemn alb, ultima, desigur, din scara interioară care ducea la chiţimie. Cuprinse toate aceste amănunte într-o singură privire şi îi veni greaţă.

Era mult mai înfiorător decât povestirile romancierilor şi decât scenele dramelor germane, era de un realism înăbuşitor. Aerul împrăştia o apăsare ameţitoare, întunericul sfârşea prin a irita nervii,

Când meridionalul, împins de un fel de înfumurare, privi broasca râioasă, avu o fierbinţeală ca de vomitiv în golul stomacului, resimţind o teroare destul de ase mănătoare cu aceea a criminalului în faţa jandarmului, încercă să-şi vină în fire examinând-o pe doamna Fontaine, dar întâlni nişte ochi aproape albi, ale căror pupile nemişcate şi îngheţate

[45] cocioabă *gen Hoffmann* – ca în povestirile fantastice ale scriitorului german *Hoffmann* (1766—1822), autor plin de imaginaţie şi cu spirit ascuţit de observaţie, pe care Balzac îl citează des.

erau de nesuportat. Liniştea deveni atunci înspăimântătoare.

— Ce doriţi, domnule? îl întrebă doamna Fontaine pe Gazonal, consultaţia de cinci franci, cea de zece sau cea mare?

— Chiar consultaţia de cinci franci e destul de scumpă, răspunse meridionalul, făcând în sinea lui sforţări nemaipomenite ca să nu se lase copleşit de mediul în care se găsea.

În timp ce Gazonal încerca să-şi vină în fire, o voce infernală îl făcu să sară din fotoliu: găina neagră cârâia.

— Du-te, fată, du-te, domnul nu vrea să cheltuiască decât cinci franci.

Şi găina parcă înţelese ce-i spunea stăpâna sa, căci după ce se apropiase la un pas de cărţi, se întoarse cu gravitate la locul ei.

— Ce floare îndrăgiţi? întrebă bătrâna cu o voce răguşită din cauza mucozităţilor care se ridicau şi coborau fără încetare în bronhiile ei!

— Trandafirul.

— Ce culoare vă place?

— Albastrul.

— Ce animal preferaţi?

— Calul. De ce aceste întrebări? întrebă Gazonal la rândul său.

— Omul ţine la toate prin stările sale anterioare, răspunse ea sentenţios, de aici îi vin instinctele, şi instinctele îi domină destinul. Ce mâncaţi cu mai multă plăcere? peştele, vânatul, cerealele, carnea de măcelărie, dulciurile, legumele sau fructele?

— Vânatul.

— În ce lună v-aţi născut?

— Septembrie.

— Arătaţi-mi mâna.

Doamna Fontaine privi cu multă atenţie liniile mâinii prezentate. Toate acestea se petrecură cu seriozitate, fără

a premedita vrăjitoria şi cu simplicitatea pe care ar fi pus-o un notar pentru a se informa de intenţiile unui client, înainte de a întocmi actul. După ce amestecă atât cât trebuia cărţile, ea îl rugă pe Gazonal să taie şi să facă singur trei teancuri. Luă teancurile, le întinse unul deasupra altuia, le cercetă cum cercetează un jucător cele treizeci şi şase de numere ale ruletei, înainte de a risca miza.

Gazonal, îngheţat până în măduva oaselor, nu mai ştia unde se afla; dar uimirea sa crescu atunci când această babă înspăimântătoare cu capot verde, soioasă şi uscată, al cărei coc lăsa să se vadă mai multe panglici negre decât păr încârlionţat ca nişte semne de întrebare, îi spuse pe nerăsuflate, cu vocea ei încărcată de flegmă, toate particularităţile, chiar cele mai tainice, ale vieţii lui de până atunci îi înşiră gusturile, obiceiurile, caracterul lui, chiar şi ideile lui din copilărie; tot ce a putut să aibă influenţă asupra lui, căsătoria nerealizată, de ce, cu cine, descrierea exactă a femeii pe care o iubise şi, în sfârşit, din ce regiune venise, procesul etc.

Gazonal crezu într-o mistificare pregătită de vărul lui; dar absurditatea acestei conspiraţii îl izbi îndată ce-i veni ideea şi rămase uimit în faţa acestei puteri într-adevăr infernală a cărei întrupare împrumuta de la umanitate ceea ce, pururea, imaginaţia pictorilor şi a poeţilor a privit ca cel mai înspăimântător lucru: o băbuţă fioroasă, gâfâitoare, ştirbă, cu buze reci, cu nasul turtit şi ochii albi.

Pupilele doamnei Fontaine se animaseră, erau străbătute de o sclipire izvorâtă din adâncurile viitorului sau ale iadului. Gazonal, întrerupând-o pe bătrână, o întreba maşinal la ce-i serveau broasca râioasă şi găina.

— Ca să pot prezice viitorul. Consultantul aruncă singur grăunţe, la întâmplare, pe cărţi. Cleopatra vine să le ciugulească. Astaroth se târăşte deasupra ca să ia hrana întinsă de client şi aceste două minunate inteligenţe nu s-au înşelat vreodată. Vreţi să le vedeţi la treabă? Vă veţi cunoaşte viitorul. E o sută de franci.

Gazonal, speriat de privirea lui Astaroth, se năpusti în anticameră, după ce o salută pe teribila doamnă Fontaine. Era leoarcă şi parcă scăpase de sub clocitoarea infernală a duhului rău.

— Să plecăm! spuse el artiştilor. Aţi consultat vreodată această vrăjitoare?

— Nu fac nimic important fără să-l întreb pe Astaroth spuse Leon, şi întotdeauna am reuşit.

— Eu aştept averea cinstită promisă de Cleopatra, spuse Bixiou.

— Mă ia cu fierbinţeală! strigă meridionalul, dacă aş crede ce-mi spuneţi, aş crede, prin urmare, în vrăjitorie, într-o putere supranaturală?

— Poate să fie doar naturală, răspunse Bixiou. O treime din demimondene, un sfert din oamenii de stat, jumătate din artişti o consultă pe doamna Fontaine, şi se ştie un ministru pentru care ea este o Egerie[46].

— Ţi-a ghicit viitorul? întrebă Leon.

— Nu, mi-a ajuns trecutul. Dar, dacă poate, cu ajutorul oribililor ei colaboratori, să prezică viitorul, continuă Gazonal, străbătut de un gând, cum putea să piardă la loterie?

— Ah! pui degetul pe una dintre cele mai mari taine ale ştiinţelor oculte, răspunse Leon. Îndată ce acest soi de oglindă interioară, în care se reflectă, pentru ei, viitorul sau trecutul, se tulbură sub răsuflarea unui sentiment personal sau sub imperiul unei idei oarecare, străină de actul de voinţă pe care îl îndeplinesc, vrăjitorii sau vrăjitoarele nu mai văd nimic, tot aşa cum artistul care întinează arta printr-o combinaţie politică sau filosofică îşi pierde talentul. Acum câtva timp, un bărbat înzestrat cu darul ghicitului în cărţi, rivalul doamnei Fontaine, care se deda la practici criminale, n-a fost în stare să-şi dea lui în cărţi şi să afle că va fi arestat, judecat, condamnat de Curtea cu juri. Doamna

[46] *o Egerie* – o femeie care dă sfaturi, în general politice: după o legendă romană, Egeria a fost nimfa care îi dădea sfaturi regelui Numa.

Fontaine, ghicind viitorul de opt ori din zece, n-a ştiut niciodată că-şi va pierde banii la loterie.

— Aşa se întâmplă şi în magnetism[47], atrase atenţia Bixiou. Nu te poţi magnetiza singur.

— Bravo! uite şi magnetismul! exclamă Gazonal. Dar bine, dumneata ştii deci orice?...

— Dragă Gazonal, răspunse grav Bixiou, ca să poţi râde de orice, trebuie să ştii totul. Cât despre mine, trăiesc la Paris de când eram copil, şi creionul îmi asigură viaţa pe socoteala ridicolului, cu cinci caricaturi pe lună... Adesea îmi bat joc astfel de vreo idee în care cred!

— Să trecem la alte distracţii, spuse Leon, hai la cameră să aranjăm afacerea vărului.

— Asta este marea comedie, spuse Bixiou, imitând pe Odry şi pe Gaillard, căci îl vom face să se dea în spectacol pe primul orator întâlnit în sala paşilor pierduţi şi vei recunoaşte acolo ca şi aiurea limbajul parizian care nu are decât două ritmuri: interesul sau vanitatea.

Urcându-se din nou în trăsură, Leon zări, trecând repede într-o cabrioletă, un bărbat căruia îi făcu semn că voia să-i vorbească.

— Este Publicola Masson, spuse Leon lui Bixiou, am să-i cer oră pentru astă-seară, la cinci, după şedinţa camerei. Vărul meu va vedea pe cel mai curios dintre toţi originalii...

— Cine e? întrebă Gazonal în timp ce Leon vorbea cu Publicola Masson.

— Un pedichiurist, autor al unui tratat de *bătăturistică,* care îţi taie bătăturile cu abonament şi care, dacă republicanii triumfă timp de şase luni, va deveni, cu siguranţă, nemuritor.

— Are trăsură! exclamă Gazonal.

— Dar, dragă Gazonal, la Paris, numai milionarii au destul

[47] *magnetism* – teoria aşa-numitului *magnetism animal* (un fel de forţă hipnotică) a fost formulată în timpurile moderne de medicul german *Mesmer* (1733—1815), pe care Balzac îl citează adesea.

timp liber ca să se plimbe pe jos.

— La cameră! strigă Leon vizitiului.

— Care, domnule?

— A deputaţilor, răspunse Leon după ce schimbă un zâmbet cu Bixiou.

— Parisul începe să mă copleşească, spuse Gazonal.

— Ca să-ţi arătăm imensitatea morală, politică şi literară a Parisului, noi facem ca ghidul roman care îţi arată la Saint-Pierre[48] degetul mare al statuii ce credeai că e în mărime naturală şi constaţi că el singur are un picior lungime. N-ai măsurat încă niciunul dintre degetele mari de la piciorul Parisului!...

— Şi bagă de seamă, vere Gazonal, că luăm ce ne iese în cale, nu alegem.

— Astă-seară vei cina cum se benchetuia la Balthazar şi vei vedea Parisul nostru jucând *lansquenet* şi riscând o sută de mii de franci dintr-o lovitură, fără o tresărire.

După un sfert de oră, birja se oprea în faţa scărilor camerei deputaţilor, de acea parte a podului Concordiei care duce la discordie[49].

— Credeam că nu poţi să te apropii de cameră, spuse meridionalul, uimit să se vadă în marea sală a paşilor pierduţi.

— Depinde, răspunse Bixiou, din punct de vedere material, asta te costă un franc şi jumătate cabrioleta. Politic, se cheltuieşte ceva mai mult. Rândunicile au crezut,

[48] *Saint-Pierrs* – biserica Sf. Petru de la Roma impresionează, în adevăr, în primul rând prin mărimea ei uriaşă: cam două sute de metri lungime şi o sută patruzeci de metri lăţime; sub cupolă, înălţimea este de o sută treizeci şi opt de metri; biserica poate cuprinde peste cincizeci de mii de oameni.

[49] *Camera deputaţilor... podul Concordiei care duce la discordie* – aşa-numitul Palais Bourbon de la Paris, în care funcţionează Camera deputaţilor, se află situat la capătul podului care prelungeşte Piaţa Concordiei, ceea ce i-a permis lui Balzac ironia exprimată printr-un joc de cuvinte.

a spus un poet, că pentru ele se ridică Arcul de Triumf din Piaţa Étoile; noi, artiştii, credem că s-a construit acest monument de aici pentru a compensa lipsa de valoare a Teatrului Francez şi pentru a ne înveseli; dar comicii aceştia costă mult mai mult şi nici nu ne răsplătesc în fiecare zi pentru banii pe care îi dăm.

— Iată dar şi camera! repeta Gazonal.

Şi umbla în lung şi în lat prin sala unde se aflau în acel moment vreo zece persoane, uitându-se la tot ce vedea cu un aer pe care Bixiou şi-l fixa în memorie, pentru a face una dintre acele celebre caricaturi, arma lui de luptă împotriva lui Gavarni[50].

Leon merse să vorbească cu unul dintre aprozii care se duc şi vin mereu din această sală în sala de şedinţe, amândouă comunicând între ele prin culoarul unde stau stenografii Monitorului Oficial şi alte câteva persoane cu serviciul pe lângă cameră.

— Ministrul, răspunse aprodul lui Leon, în timp ce Gazonal se apropie de el, e înăuntru, dar nu ştiu dacă mai e şi domnul Giraud. Mă duc să văd…

Când aprodul deschise unul dintre canaturile uşii pe care nu intră decât deputaţii, miniştrii sau comisarii regelui, Gazonal văzu ieşind un bărbat tânăr încă, după cum i se păru lui, deşi avea patruzeci şi opt de ani, şi căruia aprodul i-l arătă pe Leon de Lora.

— Ah! voi sunteţi! spuse el, apropiindu-se ca să strângă mâna lui Leon şi a lui Bixiou. Secăturilor! ce căutaţi în sanctuarul legilor?

— Ei, Doamne! să învăţăm şi noi cum se înşiră palavre, spuse Bixiou, fără asta am rugini.

— Atunci, hai în grădină, răspunse tânărul, fără să ştie că meridionalul era cu ei.

Văzând acest necunoscut bine îmbrăcat, în negru de sus până jos, fără nicio decoraţie, Gazonal nu ştia în ce

[50] *Gavarni – Sulpice-Guillaume Chevalier,* zis *Gavarni* (1804—1866), celebru desenator şi caricaturist francez.

categorie politică să-l aşeze, dar îl urmă în grădina alăturată sălii, de-a lungul cheiului numit odinioară cheiul Napoleon. Ajuns în grădină, tânărul cam trecut dădu drumul unui hohot de râs pe care şi-l reţinea de când intrase în sala paşilor pierduţi.

— Dar ce ai? îl întrebă Leon de Lora.

— Dragul meu, ca să putem afirma sinceritatea guvernului constituţional, suntem obligaţi să turnăm nişte minciuni îngrozitoare cu o îndrăzneală de necrezut. Însă eu am toane. Dacă sunt zile când mint ca un program, sunt altele în care nu pot să fiu serios. Astăzi e ziua mea de mare veselie. Ei bine, în acest moment, şeful guvernului, somat de opoziţie să dea în vileag secretele diplomaţiei – pe care nu le-ar destăinui dacă ar fi ea la putere – tocmai îşi face exerciţiile la tribună; şi cum este om cinstit şi nu minte în interes personal, mi-a şoptit la ureche, înainte de a trece la asalt: „Habar n-am ce să le îndrug!” Văzându-l acolo, m-a apucat un râs nebun şi am ieşit, căci nu poţi să râzi pe banca ministerială unde, uneori, pe neaşteptate, mă înhaţă din nou tinereţea.

— În sfârşit, exclamă Gazonal, am dat de un om cinstit în Paris! Trebuie să fiţi un om superior! spuse el uitându-se la necunoscut.

— Ei drăcie! Cine e domnul! întrebă tânărul tomnatic, examinându-l pe Gazonal.

— Vărul meu, răspunse repede Leon. Răspund de tăcerea şi de cinstea lui ca de mine însumi. El ne-a adus aici, are un proces administrativ care depinde de ministerul tău; prefectul lui vrea pur şi simplu să-l ruineze şi am venit la tine ca să împiedici Consiliul de Stat să facă o nedreptate…

— Cine e raportorul?

— Massol.

— Bine!

— Şi prietenii noştri Giraud şi Claude Vignon sunt în secţie, spuse Bixiou.

— Suflă-le o vorbă şi să vină astă-seară la Carabine, unde

du Tillet dă o petrecere sub pretextul drumului de fier, pentru că acum se jefuieşte la drumul mare mai mult ca oricând, adăugă Leon.

— Ei, drăcia dracului! dar e în Pirinei? întrebă tânărul cu seriozitate.

— Da, spuse Gazonal.

— Şi nu votaţi cu noi în alegeri? întrebă omul de stat privindu-l pe Gazonal.

— Nu, dar după ceea ce aţi spus aici în faţa mea, m-aţi corupt: pe cuvântul meu de comandant al gărzii naţionale, vi-l numesc pe candidatul dumneavoastră…

— Ce zici, mai poţi şi acum să garantezi pentru vărul tău? îl întrebă tânărul pe Leon.

— Îl formăm, spuse Bixiou cu un ton grozav de comic.

— Bine, voi vedea, spuse acest personaj, părăsindu-şi prietenii şi întorcându-se fuga în sala de şedinţe.

— Drace! cine e ăsta? întrebă Gazonal.

— Ei bine, este contele de Rastignac, ministrul departamentului de care ţine afacerea ta…

— Cum, un ministru nu-i mai mult decât atât?

— Dar este un vechi prieten de-al nostru. Are trei sute de mii de livre rentă, este *pair* al Franţei, regele l-a făcut conte, este ginerele lui Nucingen şi unul dintre cei doi-trei oameni de stat creaţi de Revoluţia din Iulie; dar puterea îl plictiseşte uneori şi vine să mai râdă cu noi…

— Ei, vere, nu ne spuseşi că faci acolo politică de opoziţie, spuse Leon luându-l pe Gazonal de braţ. Ce, eşti prost? Dacă se află un deputat mai mult sau mai puţin la stânga sau la dreapta, câştigi ceva?…

— Noi suntem pentru ceilalţi…

— Lasă-i în pace, spuse Bixiou la fel de comic cum ar fi spus-o Monrose[51]; ei au de partea lor providenţa, o să-i

[51] *Monrose – Claude Barizain,* zis *Monrose* (1784—1843), a jucat la Comedia Franceză, începând din 1815, în roluri de valet, cu deosebire în piesele lui Molière.

scoată ea la liman fără dumneata şi chiar fără voia lor... Un fabricant trebuie să fie fatalist.

— Bravo! uite-l pe Maxime cu Canalis şi Giraud! exclamă Leon.

— Haide, dragă Gazonal, actorii aşteptaţi intră în scenă, îi spuse Bixiou.

Şi toţi trei se îndreptară spre personajele numite, care păreau că n-aveau nimic de făcut.

— V-au luat la goană că vă plimbaţi aşa? îl întrebă Bixiou pe Giraud.

— Nu, în timp ce se votează prin scrutin secret, răspunse Giraud, am venit să luăm aer...

— Şi cum a ieşit şeful guvernului din încurcătură?

— A fost strălucit! spuse Canalis.

— Strălucit! repetă Giraud.

— Strălucit! spuse şi Maxime.

— Drace, dreapta, stânga, centrul sunt unanime?

— Avem fiecare părerea noastră, lămuri Maxime de Trailles.

Maxime era un deputat guvernamental.

— Da, întări Canalis râzând.

Deşi Canalis fusese mai înainte ministru, acum aparţinea dreptei.

— Ah, aţi repurtat adineauri un mare succes! îi spuse Maxime lui Canalis, căci dumneavoastră l-aţi obligat pe ministru să urce la tribună.

— Şi să mintă ca un şarlatan, răspunse Canalis.

— Grozavă victorie! răspunse onestul Giraud. Ce ai fi făcut în locul lui?

— Aş fi minţit şi eu.

— Asta nu se numeşte minciună, spuse Maxime de Trailles, asta înseamnă să acoperi coroana.

Şi îl luă pe Canalis deoparte.

— E un mare orator! îi spuse Leon lui Giraud, arătându-i-l pe Canalis.

— Da şi nu, răspunse consilierul de stat; e găunos, e

răsunător; mai mult un artist al cuvântului decât un orator. În sfârşit, este un instrument bun, dar nu este muzica adevărată; de aceea nu are şi nu va avea niciodată *trecere în cameră.* Se crede necesar Franţei; dar, în niciun caz nu poate fi *omul zilei.*

Canalis şi Maxime se apropiară din nou de grup în momentul în care Giraud, deputat de centru al stângii, pronunţase această sentinţă.

Maxime îl luă pe Giraud de braţ şi-l duse mai departe de grup ca să-i facă, poate, aceleaşi destăinuiri ca şi lui Canalis.

— Ce băiat cinstit şi merituos! spuse Leon arătându-i-l pe Giraud lui Canalis.

— Are acel soi de probitate care omoară guvernele, răspunse Canalis.

— După părerea dumitale este un bun orator?

— Da şi nu, răspunse Canalis, e vorbă-lungă şi întortocheat. Este un fel de faur al raţionamentului, un bun logician, dar nu înţelege adevărata logică, aceea a evenimentelor şi a afacerilor; de aceea, nu are şi nu va avea vreodată *trecere în cameră.*

În momentul când Canalis pronunţa această sentinţă asupra lui Giraud, acesta reveni cu Maxime în grup; şi, uitând că mai era de faţă un străin de a cărui discreţie nu puteau fi siguri ca de a lui Leon sau a lui Bixiou, îl apucă pe Canalis de mână într-un fel foarte semnificativ.

— Ei bine, îi spuse el, consimt la ce propune domnul conte de Trailles, vă voi face interpelarea, dar foarte sever.

— Atunci vom avea camera de partea noastră în această problemă; căci, un om cu prestigiul şi elocvenţa dumneavoastră are întotdeauna *trecere în cameră,* răspunse Canalis. Eu voi răspunde... dar energic, să vă distrug.

— Veţi putea provoca o schimbare de guvern, căci, pe un astfel de teren, veţi putea face din cameră ce vreţi şi veţi fi

omul zilei…

— Maxime i-a dus pe amândoi, îi spuse Leon vărului său. Şmecherul ăsta se simte în mijlocul intrigilor camerei ca peştele în apă.

— Dar cine e? întrebă Gazonal.

— Un fost ticălos pe punctul de a deveni ambasador, răspunse Bixiou.

— Giraud, spuse Leon consilierului, să nu pleci până nu-l întrebi pe Rastignac ce mi-a promis să-ţi spună privitor la un proces pe care îl judeci poimâine şi care îl priveşte pe vărul meu, aici de faţă; trec mâine dimineaţă să te văd în chestia asta.

Şi cei trei prieteni se îndreptară spre sala paşilor pierduţi, urmându-i la distanţă pe cei trei oameni politici.

— Uite, vere, priveşte aceşti doi bărbaţi, îi spuse Leon lui Gazonal, arătându-i un fost ministru foarte celebru şi pe şeful centrului-stângii, iată doi oratori cu trecere în cameră, porecliţi, foarte nostim, miniştri ai departamentului opoziţiei; au atâta trecere în cameră, că adesea trec peste ea.

— E ora patru, să ne întoarcem în strada Berlin, spuse Bixiou.

— Da, văzuşi inima guvernului, acum trebuie să-ţi arătăm viermii intestinali, limbricii, tenia, adică republicanul, pentru că trebuie să-i spunem pe nume, îi explică Leon lui Gazonal.

După ce se îmbarcară toţi trei în trăsura lor, Gazonal se uită batjocoritor la vărul său şi la Bixiou, ca un om gata să dea drumul unui torent de fiere oratorică şi meridională.

— Mă îndoiam eu bine de târâtura asta de capitală, dar, de azi-dimineaţă, o dispreţuiesc! Biata provincie, aşa meschină cum e, e foarte cinstită, pe când Parisul e o dezmăţată, nesăţioasă, mincinoasă, comediantă, şi sunt foarte mulţumit că nu m-am lăsat jumulit…

— Ziua nu s-a sfârşit, spuse sentenţios Bixiou, făcând cu ochiul lui Leon.

— Şi de ce te plângi prosteşte, întrebă Leon, de un

pretins dezmăţ căruia îi vei datora câştigarea procesului tău?... Te crezi oare mai cinstit decât noi şi mai puţin comediant sau lacom, mai puţin înclinat să cazi pe o pantă oarecare, mai puţin vanitos decât toţi aceştia pe care i-am mânuit ca pe nişte păpuşi?...

— Încercaţi numai să mă corupeţi...

— Săracul de tine! spuse Leon, ridicând din umeri, nu i-ai promis lui Rastignac influenţa ta electorală?

— Da, pentru că este singurul care a râs de el însuşi...

— Săracul de tine! repetă Bixiou, mă sfidezi, pe mine, care n-am făcut altceva decât să râd!... Parcă ai fi o javră aţâţând un tigru... Ah! dacă ne-ai fi văzut bătându-ne joc de cineva!... Ştii că am putea să înnebunim un om zdravăn la minte?...

Această convorbire îl duse pe Gazonal până la vărul său, unde privelişte a somptuozităţii mobilei îi tăie vorba şi puse capăt acestei dezbateri. Meridionalul băgă de seamă, dar mai târziu, că Bixiou îl şi făcuse să se dea în spectacol.

La ora cinci şi jumătate, când Leon de Lora se îmbrăca pentru seară, spre marea uimire a lui Gazonal, care număra miile de lucruri de prisos ale vărului său, admirând, în acelaşi timp, seriozitatea valetului în exerciţiul funcţiunii, se anunţă pedichiuristul domnului. Publicola Masson, un bărbat scund de vreo cincizeci de ani, semănând la faţă cu Marat[52], îşi făcu apariţia, puse jos o cutie mică cu instrumente şi, după ce salută pe Gazonal şi pe Bixiou, se aşeză pe un scăunel în faţa lui Leon.

— Cum merg treburile? îl întrebă Leon, întinzându-i un picior spălat mai înainte de valet.

— Sunt obligat să am doi elevi, doi tineri care, pierzând orice nădejde să facă avere, au lăsat chirurgia pentru *bătăturistică;* mureau de foame, şi totuşi au talent...

[52] *semănând la faţă cu Marat* – revoluţionarul *Jean-Paul Marat* (1743—1793) nu era un om frumos, particularitate speculată de adversarii săi reacţionari.

— Oh! nu-ţi vorbesc de afacerile pedestre, te întreb unde ai ajuns cu afacerile politice...

Masson îi aruncă lui Gazonal o privire mai grăitoare decât orice întrebare.

— Oh! poţi să vorbeşti, e vărul meu şi aproape unul de-ai voştri, se crede legitimist[53].

— Ei bine, mergem, înaintăm. Peste cinci ani, Europa va fi toată a noastră!... În Elveţia şi în Italia se lucrează intens şi, dacă vine momentul, suntem gata. Aici, avem cincizeci de mii de oameni înarmaţi, fără să socotim pe cei două sute de mii de cetăţeni fără o leţcaie...

— Zău! spuse Leon, şi fortificaţiile?

— Moi ca nişte pateuri! Le-nghiţim! răspunse Masson. Mai întâi, nu vom îngădui tunurilor să se apropie; apoi, avem o mică maşinărie mai tare decât toate fortăreţele din lume, o maşină făcută de medicul care a vindecat mai multă lume decât omorau medicii în timpul când funcţiona ea[54].

— Da' straşnice planuri mai aveţi! spuse Gazonal, înfiorat de expresia lui Publicola.

Ah! trebuie să trecem prin asta! noi venim după Robespierre şi Saint-Just[55] ca să facem mai bine ca ei; ei au fost timizi, căci vedeţi bine ce ni s-a întâmplat: un împărat,

---

[53] *legitimist* – în Camera deputaţilor din vremea „monarhiei din iulie", aripa stângă era reprezentată de republicani, iar extrema dreaptă de aşa-numiţii legitimişti, care nu-l recunoşteau pe Ludovic-Filip ca rege legitim, acesta fiind un vlăstar al ramurii de Orléans; ei militau pentru aducerea la tron a unui Bourbon direct, ca monarh legitim.

[54] *o maşină făcută de medicul care a vindecat mai multă lume... în timpul când funcţiona ea* – e vorba de ghilotină, numită aşa după numele celui care a inventat-o, medicul *Joseph-Ignace Guillotin* (1738—1814), profesor de anatomie la Facultatea de medicină din Paris şi deputat al stării a treia în 1789; Guillotin a preconizat întrebuinţarea unei maşini care să limiteze cât mai mult suferinţele condamnaţilor la moarte şi a protestat împotriva faptului că numele său a fost legat de o asemenea maşină.

[55] *Saint-Just – Louis de* Saint-Just (1767—1794), revoluţionar francez, membru al Convenţiunii şi al Comitetului Salvării Publice, a fost unul dintre cei mai apropiaţi tovarăşi de luptă ai lui Robespierre.

ramura vârstnică şi ramura mezină[56]! Montaniarzii[57] nu curăţiseră îndeajuns arborele social.

— Drace! dumneata, care vei fi, se pare, consul sau un fel de tribun, spuse Bixiou, gândeşte-te că de doisprezece ani ţi-am cerut protecţia.

— N-o să vi se întâmple nimic, pentru că voi avea nevoie de oameni mucaliţi şi veţi putea lua slujba lui Barère[58], răspunse pedichiuristul.

— Dar eu? spuse Leon.

— Ah! dumneavoastră sunteţi clientul meu, asta va fi salvarea dumneavoastră; căci geniul este un privilegiu odios şi i se rabdă prea multe în Franţa; vom fi obligaţi să mai dărâmăm pe câţiva dintre oamenii noştri mari ca să-i învăţăm pe ceilalţi să fie simpli cetăţeni…

Pedichiuristul vorbea jumătate în glumă, jumătate în serios, ceea ce-i dădea fiori lui Gazonal.

— Atunci, spuse meridionalul, s-a isprăvit cu religia?

— Cu religia statului, răspunse pedichiuristul, apăsând pe ultimul cuvânt; fiecare o va avea pe a sa. Este foarte bine că acum sunt ocrotite mânăstirile, ni se pregătesc fondurile guvernului nostru. Totul conspiră pentru noi. Astfel, toţi acei care deplâng popoarele, care fac gură pe chestia proletarilor şi a salariilor, care scriu împotriva iezuiţilor, care se ocupă de îmbunătăţirea oricărui lucru… comuniştii, umanitariştii, filantropii, înţelegeţi, toţi aceşti oameni sunt avangarda noastră. În timp ce noi strângem praf de puşcă, ei împletesc fitilul pe care-l va aprinde scânteia unei împrejurări.

---

[56] *un împărat, ramura vârstnică şi ramura mezină* – Napoleon I, Bourbonii care au domnit între 1814(5) şi 1830 şi regele din ramura de Orléans (Ludovic-Filip – 1830—1848).

[57] *Montaniarzii*— membri ai grupării celei mai de stânga din adunările revoluţionare franceze, numiţi aşa deoarece ocupau băncile cele mai de sus din sală *(montagne* = munte, l. fr.).

[58] *slujba lui Barère* – revoluţionarul *Bertrand, Barère de Vieuzac* (1755—1341), membru al Comitetului Salvării Publice, a părăsit gruparea de dreapta a girondinilor pentru a trece la montaniarzi (vezi nota 56).

— Doamne! dar ce vreţi atunci pentru fericirea Franţei? întrebă Gazonal.

— Egalitate pentru cetăţeni, ieftinirea alimentelor... Vrem să nu mai fie săraci şi milionari, oameni care sug sângele şi victime!

— Aşa! *maximum* şi *minimum*[59]? întrebă Gazonal.

— Aţi spus lucrurilor pe nume, răspunse pedichiuristul.

— Nu vor mai fi fabricanţi? întrebă Gazonal.

— Se va fabrica pentru stat, ne vom bucura cu toţii de uzufructul Franţei... Fiecare îşi va avea raţia ca pe un vapor şi va munci după capacitatea sa.

— Bravo! spuse Gazonal, şi aşteptând momentul când veţi putea să tăiaţi capul aristocraţilor...

— Le mai tai din unghişoară, spuse republicanul radical strângându-şi instrumentele şi întregind calamburul.

Salută foarte politicos şi ieşi.

— E oare posibil? în 1845? strigă Gazonal.

— Dacă avem timp, îţi vom arăta toate personajele din 1793, răspunse peisagistul, vei sta de vorbă cu ele Acum l-ai văzut pe Marat; ei bine, noi îl cunoaştem pe Fouquier-Tinville, Collot-d'Herbois, Robespierre, Chabot, Fouché, Barras şi există chiar şi o splendidă doamnă Rolland[60].

---

[59] *maximum şi minimum* – aluzie la legea *maximumului,* lege votată în timpul Revoluţiei Franceze (la 29 septembrie 1793), prin care erau fixate preţuri maximale la principalele articole de consum, cu scopul de a combate specula; aluzie, de asemenea, probabil, la *minimul* de salarii pe care-l cereau unele corporaţii în primăvara lui 1791.

[60] *Fouquier-Tinville, Collot d' Herbois... Chabot... Barras... doamna Roland* – personaje din vremea Revoluţiei Franceze, cărora Balzac le găseşte echivalente după 1830; *Fouquier-Tinville* (174G—1795) a fost acuzator public al tribunalului revoluţionar; *Collot d' Herbois* (1750—1796), membru al Convenţiunii şi al Comitetului Salvării Publice, a sprijinit politica lui Robespierre şi a murit în deportare; *François Chabot* (1759—1794), fost călugăr, devenit episcop şi membru al Convenţiunii, s-a compromis într-o afacere de speculă; aristocratul *Barras* (Paul, viconte de Barras – 1755—1829) a căutat în revoluţie profituri personale, ajungând unul dintre membrii Directoriului; *doamna Roland* (1754—1793), soţia lui Roland de la Platière, reprezentant al grupării

— Nu, zău, în spectacolul ăsta, nici tragicul n-a lipsit, spuse meridionalul.

— Este ora şase: înainte de a te însoţi la teatru să vezi *Saltimbancii,* în care joacă azi Odry, îi spuse Leon vărului său, este necesar s-o vizităm pe doamna Cadine, o actriţă pe care o cultivă foarte mult raportorul tău Massol, ba chiar va trebui să-i faci, astă-seară, o curte stăruitoare.

— Deoarece ai nevoie să câştigi simpatia acestei femei influente, îţi voi da câteva instrucţiuni, adăugă Bixiou. Ai muncitoare în fabrică?

— Sigur că am, răspunse Gazonal, mi-ai ghicit slăbiciunea, îmi plac femeile…

— Ei atunci, dacă vrei să execuţi mica manevră pe care am să ţi-o ticluiesc, vei cunoaşte, fără să cheltuieşti un ban, plăcerile gustate în intimitatea unei actriţe.

Când ajunseră în strada Victoire, unde locuieşte faimoasa actriţă, Bixiou, care punea la cale o poznă împotriva neîncrezătorului Gazonal, abia isprăvise să-i indice rolul; însă meridionalul înţelesese, precum se vedea, din puţine cuvinte.

Cei trei prieteni se urcară la etajul al doilea într-o casă destul de frumoasă şi o găsiră pe Jenny Cadine la sfârşitul mesei, pentru că juca în piesa a doua a spectacolului, la teatrul Gymnase. După ce îl prezentară pe Gazonal acestei forţe, Leon şi Bixiou, ca să-l lase singur cu ea, pretextară că vor să vadă o mobilă nouă; dar, înainte de a se depărta, Bixiou îi şopti actriţei la ureche:

— Este vărul lui Leon, un fabricant milionar, care, vrând să câştige un proces la Consiliul de Stat împotriva prefectului, găseşte nimerit să te seducă pentru a-l avea pe Massol de partea lui.

---

girondine şi ministru de interne în 1792, a avut o mare influenţă politică în vremea revoluţiei prin salonul ei frecventat de cercurile girondine; noua doamnă Boland este, probabil, în mintea lui Balzac, Delphine Gay, soţia ziaristului Emile de Girardin.

Oricine, în Paris, cunoaşte frumuseţea acestei prime-amoreze. E de înţeles, prin urmare, uimirea meridionalului când o văzu. Primit la început aproape cu răceală, deveni, în răstimpul celor câtorva minute cât rămaseră singuri, obiectul bunăvoinţei tinerei artiste.

— Cum poate fi lăsată, spuse Gazonal, uitându-se cu dispreţ, prin uşa lăsată întredeschisă de complicii săi, la mobilierul din salon şi calculând cât putea să valoreze cel din sufragerie, cum poate fi lăsată o femeie ca dumneavoastră într-o astfel de cocină?…

— Ei, ce vreţi?… Massol nu e bogat, aştept să ajungă ministru…

— Ce om fericit! strigă Gazonal scoţând un oftat de provincial.

„Bravo! se gândi actriţa, mobilierul meu va fi înnoit, voi putea, prin urmare, să lupt cu Carabine.”

— Ia spune, scumpa mea, începu Leon când se reîntoarse, vii diseară la Carabine, nu-i aşa? se supează, se joacă.

— Va veni şi domnul? întrebă cu drăgălăşie şi naivitate Jenny Cadine.

— Da, doamnă, răspunse Gazonal, ameţit de acest succes fulgerător.

— Dar va fi şi Massol, adăugă Bixiou.

— Ei, şi ce-i cu asta? răspunse Jenny. Haideţi, scumpilor, trebuie să mă duc la teatru.

Oferindu-i actriţei mâna până la trăsura care o aştepta jos, Gazonal i-o strângea atât de drăgăstos, încât Jenny Cadine spuse, scuturându-şi degetele:

— Ei, nu am altele de schimb!

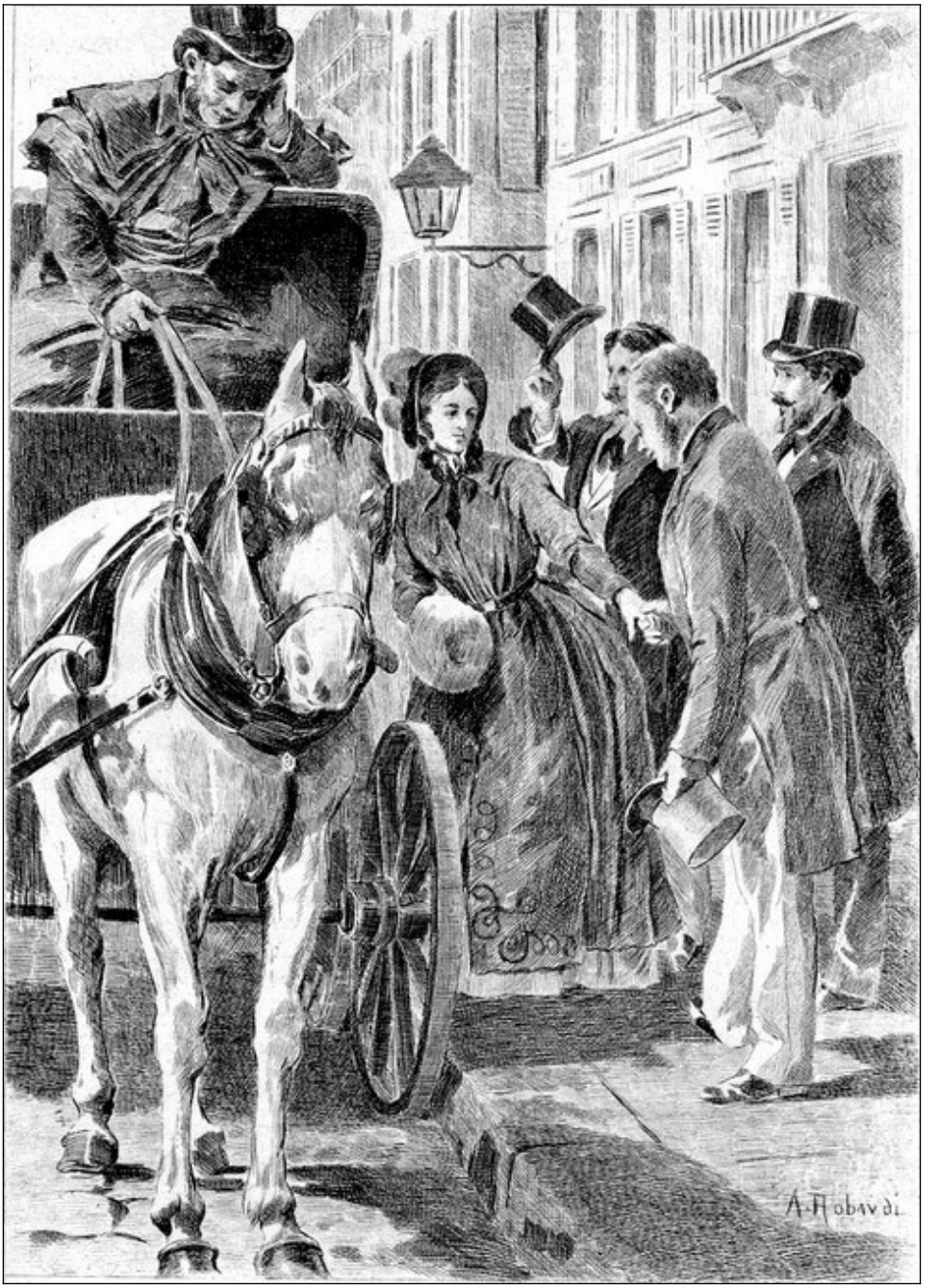

Când se urcă în trăsură, Gazonal încercă să-l strângă pe Bixiou de mijloc, exclamând:

— S-a prins!... eşti un mare ticălos...

— Aşa spun femeile, răspunse Bixiou.

La unsprezece şi jumătate, după spectacol, o birjă îi duse pe cei trei prieteni la domnişoara Séraphine Sinet, mai cunoscută sub numele de Carabine, unul dintre acele pseudonime alese de demimondenele celebre sau date lor de către alţii şi care-i venea, poate, din cauză că îşi nenorocise regulat întreţinătorul.

Carabine, ajunsă aproape o necesitate pentru cunoscutul bancher du Tillet, deputat de centru al stângii, locuia pe atunci într-o frumoasă casă din strada Saint-Georges. Există în Paris case a căror destinaţie nu variază, şi în aceasta trăiseră până atunci şapte curtezane. Prin 1827, un agent de schimb o instalase pe Suzanne du Val-Noble, devenită apoi doamna Gaillard. Baronul de Nucingen făcu acolo pentru vestita Esther singurele nebunii pe care le-a comis vreodată. Au strălucit apoi pe rând, în aceeaşi casă, Florine şi acea femeie denumită în glumă răposata doamnă Schontz. Sătul de soţia sa, du Tillet cumpărase această mică locuinţă modernă şi o instalase pe cunoscuta Carabine, care, prin inteligenţa ei, prin purtările ei libere, prin strălucitorul ei desfrâu, îl despăgubea de greutăţile vieţii lui familiale, politice şi financiare. Indiferent dacă du Tillet şi Carabine erau sau nu erau acasă, masa era întotdeauna întinsă pentru zece persoane, şi cu mult fast. Mâncau acolo artişti, literaţi, jurnalişti, obişnuiţii casei. Seara se juca. Nu puţini membri ai uneia sau alteia din camere căutau acolo ceea ce se plăteşte, la Paris, cu bani grei: desfătarea. Femeile excentrice, aceşti meteori, atât de greu de categorisit, ai cerului parizian, aduceau acolo splendoarea toaletelor lor. Toţi aveau mult umor, pentru că se putea spune şi se spunea orice. Carabine, rivala nu mai

puţin faimoasei Malaga, moştenise, în fine, salonul Florinei, devenită doamna Nathan; al Tulliei, devenită doamna du Bruel, al doamnei Schontz, ajunsă doamna preşedintă du Ronceret. Intrând acolo, Gazonal nu rosti mai mult de câteva cuvinte, dar acestea erau în acelaşi timp legitime şi legitimiste: „E mai frumos ca la Tuileries[61]”. Satinul, catifeaua, brocartul, aurul, obiectele de artă scânteietoare captară într-atâta privirile provincialului, încât nici n-o observă pe Jenny Cadine într-o toaletă demnă de a inspira respect şi care, ascunsă după Carabine şi vorbind cu ea, studia intrarea împricinatului.

— Draga mea, îi spuse Leon Carabinei, iată vărul meu, un fabricant care a picat din Pirinei la mine azi-dimineaţă; nu ştia încă nimic despre Paris. Are nevoie de Massol pentru un proces la Consiliul de Stat; mi-am luat aşadar libertatea de a-l aduce pe domnul Gazonal la masă, recomandându-ţi să nu-l ameţeşti…

— Cum va dori domnul, vinul e scump, spuse Carabine măsurându-l pe Gazonal din cap până în picioare şi negăsind nimic deosebit la el.

Gazonal, buimăcit de toalete, de lumini, de aurărie şi de flecăreala grupurilor pe care le credea interesate de persoana lui, nu putu să îngâne decât aceste cuvinte:

— Doamna… doamna… este prea bună.

— Ce fabricaţi dumneavoastră? întrebă zâmbind stăpâna casei.

— Dantele, oferă-i câteva garnituri! îi şopti Bixiou lui Gazonal la ureche.

— Dant… dant…

— Sunteţi dantist… I-auzi, Cadine, un dantist! Te-ai păcălit, draga mea.

— Dantele, continuă Gazonal, înţelegând că trebuia să-şi plătească masa. Mi-ar face cea mai mare plăcere să vă ofer o rochie… o eşarfă… o mantilă din fabrica mea.

[61] *E mai frumos ca la Tuileries* – ca la palatul Tuileries, care era reşedinţa regală.

— Ah! trei lucruri? ei bine, sunteţi mult mai drăguţ decât păreţi, răspunse Carabine.

„Parisul mi-a venit de hac!” îşi spuse Gazonal, zărind pe Jenny Cadine şi ducându-se să o salute.

— Dar eu, ce voi căpăta? îl întrebă actriţa.

— Dar… toată averea mea, răspunse Gazonal, gândindu-se că a oferi totul înseamnă să nu dai nimic.

O mulţime de personaje intrară: Massol, Claude Vignon, du Tillet, Maxime de Trailles, Nucingen, du Bruel, Malaga, domnul şi doamna Gaillard, Vauvinet.

După o convorbire amănunţită cu fabricantul asupra procesului, Massol, fără a-i făgădui nimic precis, îi spuse că raportul nu era încă făcut şi că cetăţenii puteau avea deplină încredere în priceperea şi independenţa Consiliului de Stat. După acest răspuns rece şi demn, Gazonal, disperat, crezu că era necesar s-o seducă pe fermecătoarea Jenny Cadine, de care era îndrăgostit lulea. Leon de Lora şi Bixiou îşi lăsară victima pe mâna celei mai zvăpăiate femei din această ciudată societate, căci Jenny Cadine este singura rivală a faimoasei Déjazet. La masă, unde Gazonal fu uluit de o argintărie lucrată de Froment Meurice, acest Benvenuto Cellini modern, al cărei conţinut era demn de interesul stârnit de formă, cei doi mistificatori avură grijă să se aşeze departe de el; dar urmăriră cu o privire vicleană progresele spiritualei actriţe, care, atrasă de înşelătoarea promisiune a înnoirii mobilierului ei, îşi puse în gând să-l ducă pe Gazonal la ea acasă.

Ei bine, niciodată vreo oiţă a Domnului nu a arătat atâta voie bună, lăsându-se condusă de sfântul Ion Botezătorul al ei, cât a arătat Gazonal urmând-o pe această sirenă.

Peste trei zile, Leon şi Bixiou, nemaivăzându-l pe Gazonal, se duseră să-l caute la hotelul lui, cam pe la ora două după-amiază.

— Ascultă, vere, o hotărâre a consiliului îţi dă câştig de cauză…

— Vai! e inutil, vere, spuse Gazonal, îndreptând spre prietenii săi o privire tristă, acum sunt republican…

— *Pentru ce*? întrebă Leon.

— Nu mai am nimic, nici măcar cu ce să-mi plătesc avocatul, răspunse Gazonal. Doamna Jenny Cadine deţine poliţe semnate de mine valorând mai mult decât întreaga mea avere.

— Adevărat că e cam scumpă Cadine, dar…

— Oh! am fost răsplătit din plin, răspunse Gazonal. Ah! ce femeie!… Ce să-i faci, provincia nu poate lupta cu Parisul, mă retrag la Trappe[62].

— Bravo! spuse Bixiou, iată-te om cu judecată. Ei, recunoaşte superioritatea capitalei…

— Şi a capitalului! strigă Leon întinzându-i lui Gazonal poliţele.

Gazonal se uită năucit la ele.

— Nu poţi să spui că nu ştim ce însemnează ospitalitatea: te-am instruit şi te-am salvat de la mizerie, te-am ospătat şi… distrat, spuse Bixiou.

— Şi pe gratis! adăugă Leon făcând gestul ştrengarilor când vor să exprime acţiunea de a şterpeli.

Sfârşit

[62] *Mă retrag la Trappe* – la mânăstirea Trappe, întemeiată în 1140; călugării duceau acolo o viaţă deosebit de austeră.

Addenda

Următoarele personaje din *Comedianţi fără s-o ştie* se regăsesc în alte romane sau nuvele ale lui Balzac (în paranteză, numele traducerii în limba română – acolo unde există):

Bixiou, Jean-Jacques
La Bourse, 1830
Un Ménage de garçon, 1842
Les Employés ou la Femme supérieure, 1838 (Slujbaşii)
Modeste Mignon, 1844, 1844
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea şi suferinţele curtezanelor)
La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)
La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)
Le Député d'Arcis, 1839
Béatrix, 1839 (Béatrix)
Un homme d'affaires, 1844 (Un om de afaceri)
Le Le Cousin Pons, 1847 (Vărul Pons), 1847 (Vărul Pons)
Gaudissart II, 1844 (Gaudissart al II-lea)

Brambourg, Contele de
Un Ménage de garçon, 1842

Cadine, Jenny
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)
Béatrix, 1839 (Béatrix)
Le Député d'Arcis, 1839

Canalis, Constant-Cyr-Melchior, Baronul de
Mémoires de deux jeunes mariées, 1842 (Memoriile a două tinere căsătorite)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Modeste Mignon, 1844
La Peau de chagrin, 1830 (Pielea de sagri)
Autre étude de femme, 1839-1842
Un début dans la vie, 1844 (Un debut in viata)
Béatrix, 1839 (Béatrix)
Le Député d'Arcis, 1839

Collin, Jacqueline
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea şi suferinţele curtezanelor)
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)

Fontaine, Doamna
Le Cousin Pons, 1847 (Vărul Pons)

Gaillard, Theodore
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Béatrix, 1839 (Béatrix)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea şi suferinţele curtezanelor)

Gaillard, Doamna **Theodore**
La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Un Ménage de garçon, 1842
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea şi suferinţele curtezanelor)
Béatrix, 1839 (Béatrix)

Giraud, Leon
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)

Un Ménage de garçon, 1842
Les Secrets de la princesse de Cadignan

Gobseck, Jean-Esther Van
Gobseck, 1830 (Cămătarul)
Le Père Goriot, 1835 (Moş Goriot)
César Birotteau, 1837 (Istoria măririi şi decăderii lui César Birotteau)
Les Employés ou la Femme supérieure, 1838 (Slujbaşii)

Lora, Leon de
Un Ménage de garçon, 1842
Un début dans la vie, 1844 (Un debut in viata)
Pierre Grassou, 1839
Honorine, 1843
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)
Béatrix, 1839 (Béatrix)

Lousteau, Etienne
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Un Ménage de garçon, 1842
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea şi suferinţele curtezanelor)
Une fille d'Ève, 1839
Béatrix, 1839 (Béatrix)
La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)
Un prince de la bohème, 1840
Un homme d'affaires, 1844 (Un om de afaceri)
Les Petits Bourgeois

Marsay, Henri de
Histoire des Treize
Autre étude de femme, 1839-1842
Le Lys dans la vallée, 1836
Le Père Goriot, 1835 (Moş Goriot)

La Vieille Fille, 1836 (Fata bătrână)
Ursule Mirouët, 1842 (Ursule Mirouët)
Le Contrat de mariage, 1835 (Contract de căsătorie)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Mémoires de deux jeunes mariées, 1842 (Memoriile a două tinere căsătorite)
Le Bal de Sceaux, 1830 (Bal la Sceaux)
Modeste Mignon, 1844
Les Secrets de la princesse de Cadignan
Une ténébreuse affaire, 1843
Une fille d'Ève, 1839

Massol
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea şi suferinţele curtezanelor)
La Peau de chagrin, 1830 (Pielea de sagri)
Une fille d'Ève, 1839
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)

Nathan, Raoul
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea şi suferinţele curtezanelor)
Les Secrets de la princesse de Cadignan
Une fille d'Ève, 1839
Mémoires de deux jeunes mariées, 1842 (Memoriile a două tinere căsătorite)
L'Envers de l'histoire contemporaine, 1848
La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)
Un prince de la bohème, 1840
Un homme d'affaires, 1844 (Un om de afaceri)

Nathan, Doamna **Raoul**
La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea şi suferinţele curtezanelor)
Les Employés ou la Femme supérieure, 1838 (Slujbaşii)
Un Ménage de garçon, 1842
Ursule Mirouët, 1842 (Ursule Mirouët)
Eugénie Grandet, 1833 (Eugénie Grandet)
La Fausse maîtresse, 1842
Un prince de la bohème, 1840
Une fille d'Ève, 1839

Nourrisson, Doamna
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea şi suferinţele curtezanelor)
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)

Nucingen, Baronul **Frederic de**
La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)
Le Père Goriot, 1835 (Moş Goriot)
Pierrette, 1840
César Birotteau, 1837 (Istoria măririi şi decăderii lui César Birotteau)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea şi suferinţele curtezanelor)
Autre étude de femme, 1839-1842
Les Secrets de la princesse de Cadignan
Un homme d'affaires, 1844 (Un om de afaceri)
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)
La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)

Rastignac, Eugene de
Le Père Goriot, 1835 (Moş Goriot)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (Strălucirea şi suferinţele curtezanelor)
Le Bal de Sceaux, 1830 (Bal la Sceaux)

L'Interdiction, 1836 (Punerea sub interdicţie)
Étude de femme, 1831
Autre étude de femme, 1839-1842
La Peau de chagrin, 1830 (Pielea de sagri)
Les Secrets de la princesse de Cadignan
Une fille d'Ève, 1839
Une ténébreuse affaire, 1843
La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)
Le Député d'Arcis, 1839

Ridal, Fulgence
Un Ménage de garçon, 1842
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)

Ronceret, Doamna **Fabien du**
Béatrix, 1839 (Béatrix)
La Muse du département, 1837 (Muza departamentului)
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)

Schinner, Hippolyte
The Purse
Un Ménage de garçon, 1842
Pierre Grassou, 1839
Un début dans la vie, 1844 (Un debut in viata)
Albert Savarus
Les Employés ou la Femme supérieure, 1838 (Slujbaşii)
Modeste Mignon, 1844
La Fausse maîtresse, 1842

Sinet, Seraphine
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)

Stidmann
Modeste Mignon, 1844
Béatrix, 1839 (Béatrix)

Le Député d'Arcis, 1839
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)
Le Cousin Pons, 1847 (Vărul Pons)

Tillet, Ferdinand du
César Birotteau, 1837 (Istoria măririi şi decăderii lui César Birotteau)
La Maison Nucingen, 1838 (Banca Nucingen)
Les Petits Bourgeois
Un Ménage de garçon, 1842
Pierrette, 1840
Melmoth réconcilié, 1835 (Melmoth împăcat)
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)
Les Secrets de la princesse de Cadignan
Une fille d'Ève, 1839
Le Député d'Arcis, 1839
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)

Trailles, Contele **Maxime de**
César Birotteau, 1837 (Istoria măririi şi decăderii lui César Birotteau)
Le Père Goriot, 1835 (Moş Goriot)
Gobseck, 1830 (Cămătarul)
Ursule Mirouët, 1842 (Ursule Mirouët)
Un homme d'affaires, 1844 (Un om de afaceri)
Le Député d'Arcis, 1839
Les Secrets de la princesse de Cadignan
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)
Le Député d'Arcis, 1839
Béatrix, 1839 (Béatrix)

Vauvinet
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)

Vignon, Claude
Illusions perdues, 1836–1843 (Iluzii pierdute)

Une fille d’Ève, 1839
Honorine, 1843
Béatrix, 1839 (Béatrix)
La Cousine Bette, 1846 (Verişoara Bette)